

T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE GELECEK ZAMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ

Hazırlayan
Berna GÖKPINAR BALCI

İstanbul - 2011

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Berna GÖKPINAR BALCI
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Gelecek Zaman
Tez Tarihi : 30 Eylül 2011

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ

Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070909 numaralı öğrencisi Berna GÖKPINAR BALCI tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa DUMAN

Tez Eş Danışmanı

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ

Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Musa DUMAN

Prof. Dr. Mahmut KAPLAN

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ

Doç Dr. Hüseyin ÖZCAN

Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU

Müdür

ÖZET

Eski Anadolu Türkçesi, 11. yüzyıl ile 13. yüzyıl arasında Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve buna paralel olarak Anadolu'nun Türkleşmesiyle 13. yüzyıldan 15. yüzyılın ortalarına kadar devam eden yazı dilinin adıdır.

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz şivesine dayanan ilk yazı dilidir. Bu dönemde Anadolu Türkçesi; tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel gelişme şartları dolayısıyla Oğuzca konuşma dilinden yazı diline geçme mücadelesi vermektedir. Oğuz-Türkmen lehçesinin ilk defa sistemli olarak yazı diline dönüştüğü bu dönem Türk dili tarihinde büyük bir öneme sahiptir.

19. yüzyılda başlayan Eski Anadolu Türkçesi çalışmaları, pek çok bilim adamının dikkatini çekmiş ve dönemin dil özellikleriyle ilgili birçok gramer çalışması yapılmıştır.

Çalışmamızda münferit olarak pek fazla ele alınmayan Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan gelecek zaman eklerini ve ifade şekillerini Şeyyād Hamza'nın *Yūsuf ve Zeliḥā*, Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*, Mesud bin Ahmed'in *Süheyl ü Nev-bahār*, Elvan Çelebi'nin *Menakıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye*, Kutbe'd-dîn İznikî'nin *Mukaddime*, Ahmed-i Dâî'nin *Divan*'ı gibi dönemin karakteristik dil özelliklerini yansıtan eserlerinde inceledik.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, ekler, gelecek zaman

ABSTRACT

Old Anatolian Turkish is the name of language which was used from XIII to the middle of XV centuries as a result of Ottoman Empire's land expansion and therefore Anatolia's being Turkicized.

Old Anatolian Turkish is the first writing language deriving from Oghuz accent. In this period, Anatolian Turkish was struggling to transit from speaking language to writing language in the basis of Oghuz Language due to historical, geographical, social and cultural development conditions. This period has a remarkable place in the history of development of Turkish Language.

The Studies of Old Anatolian Turkish Language which started in XIX century had attracted the attention of many scientists and many grammar studies had been done on the features of the language of the period.

In this study, we have analyzed the Future Tense additions and their expression ways which are used in the period of Old Anatolian Turkish, which is not taken in hand solitarily so much, researching the works such as Şeyyad Hamza's *Yusuf ve Zeliha*, Âşık Paşa's *Garib-nâme*, Mesud bin Ahmed's *Süheyl ü Nevbahār*, Elvan Çelebi's *Menakıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye* and Kutbe'd-din İzniki's *Mukaddime* Ahmed-i Dâi's *Divan* which represent the general characteristics of the language of the time.

Keywords: Old Anatolian Turkish, annexes, Future Tense

İÇİNDEKİLER

ONAYLAMA SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR CETVELİ	vi
TABLolar CETVELİ.....	vii
ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
-(y)IsAr eki	7
İKİNCİ BÖLÜM	
-(y)A eki.....	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
-(y)AcAK eki.....	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
-sA gerek eki.....	68
BEŞİNCİ BÖLÜM	
-(y) A gerek eki.....	74
ALTINCI BÖLÜM	
-mAk gerek eki.....	83
YEDİNCİ BÖLÜM	
-(y)AsI eki.....	85
SONUÇ	88
DİZİN TABLOSU	93
KAYNAKÇA.....	95

KISALTMALAR CETVELİ

AD	: Ahmed-i Dâi
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
AP	: Âşık Paşa
Ans.	: Ansiklopedi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
GN	: Garip-nâme
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
Haz.	: Hazırlayan
İst.	: İstanbul
M	: Mukaddime
MK	: Menakıbu'l-Kudsiyye
Mad.	: Maddesi
No	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SN	: Süheyl ü Nev- bâhar
TDK	: Türk Dil Kurumu
yy	: Yüzyıl

TABLOLAR CETVELİ

Tablo 1.1.-(y)IsAr ekinin çekimi.....	8
Tablo 1.2. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArAm.....	10
Tablo 1.3. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArAm.....	10
Tablo 1.4. <i>Menâkıbu'l Kudsiyye</i> 'de -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArAm.....	10
Tablo 1.5. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArvAn.....	10
Tablo 1.6. <i>Süheyl ü Nev - Bahār</i> 'da -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArvAn.....	11
Tablo 1.7. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)IsAr ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArUz.....	11
Tablo 1.8. <i>Divan</i> 'da -(y)IsAr ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArUz.....	11
Tablo 1.9. <i>Yūsuf ve Zelîhâ</i> 'da -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn.....	11
Tablo 1.10. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn.....	11
Tablo 1.11. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn.....	11
Tablo 1.12. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn.....	11
Tablo 1.13. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)IsAr ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y) IsArsIz.....	12
Tablo 1.14. <i>Yūsuf ve Zelîhâ</i> 'da -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr.....	12
Tablo 1.15 <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr.....	12
Tablo 1.16. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr.....	14
Tablo 1.17. <i>Menâkıbu'l Kudsiyye</i> 'de -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr.....	16
Tablo 1.18. <i>Divan</i> 'da -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr.....	16
Tablo 1.19. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr.....	16
Tablo 1.20. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)IsAr ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArIAr.....	17
Tablo 1.21. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y)IsAr ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArIAr.....	17
Tablo 1.22. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)IsAr ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArIAr.....	17

Tablo 2.1. -y (A) ekinin çekimi.....	21
Tablo 2.2. <i>Yūsuf ve Zēlīhā</i> ’da -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am.....	23
Tablo 2.3. <i>Garib-Name</i> ’de -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am.....	23
Tablo 2.4. <i>Sūheyl ü Nev-Bahār</i> ’da -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am.....	24
Tablo 2.5. <i>Menâkıbu’l Kudsiyye</i> ’de -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am.....	27
Tablo 2.6. <i>Divan</i> ’da -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am.....	27
Tablo 2.7. <i>Mukaddime</i> ’de -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am.....	27
Tablo 2.8. <i>Yūsuf ve Zēlīhā</i> ’da -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz.....	28
Tablo 2.9. <i>Garib-nâme</i> ’de -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz.....	28
Tablo 2.10. <i>Sūheyl ü Nev-Bahār</i> ’da -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz.....	28
Tablo 2.11. <i>Mukaddime</i> ’de -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz.....	29
Tablo 2.12. <i>Yūsuf ve Zēlīhā</i> ’da -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn.....	29
Tablo 2.13. <i>Garib-nâme</i> ’de -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn.....	30
Tablo 2.14. <i>Sūheyl ü Nev-Bahār</i> ’da -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn.....	31
Tablo 2.15. <i>Menâkıbu’l Kudsiyye</i> ’de -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn.....	34
Tablo 2.16. <i>Divan</i> ’da -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn.....	34
Tablo 2.17. <i>Mukaddime</i> ’de -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn.....	35
Tablo 2.18. <i>Yūsuf ve Zēlīhā</i> ’da -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz.....	35
Tablo 2.19. <i>Garib-nâme</i> ’de -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz.....	35
Tablo 2.20. <i>Sūheyl ü Nev-Bahār</i> ’da -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz.....	35
Tablo 2.21. <i>Menâkıbu’l Kudsiyye</i> ’de -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz.....	36
Tablo 2.22. <i>Mukaddime</i> ’de -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz.....	36
Tablo 2.23. <i>Yūsuf ve Zēlīhā</i> ’da -(y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A.....	36
Tablo 2.24. <i>Garib-nâme</i> ’de -(y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A.....	38

Tablo 2.25. <i>Süheyl ü Nev-Bahār</i> 'da (y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A.....	44
Tablo 2.26. <i>Menâkıbu'l Kudsiyye</i> 'de (y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A.....	49
Tablo 2.27. <i>Divan</i> 'da (y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A.....	51
Tablo 2.28. <i>Mukaddime</i> 'de (y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A.....	51
Tablo 2.29. <i>Yūsuf ve Zēlīhā</i> 'da -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr.....	54
Tablo 2.30. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr.....	54
Tablo 2.31. <i>Süheyl ü Nev-Bahār</i> 'da -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr.....	55
Tablo 2.32. <i>Menâkıbu'l Kudsiyye</i> 'de -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr.....	55
Tablo 2.33. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr.....	56
Tablo 3.1. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)AcAk eki 3 teklik şahıs çekimi.....	64
Tablo 3.2. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)AcAk ekinin 1. teklik şahıs çekimi.....	64
Tablo 3.3. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)AcAk eki.....	64
Tablo 3.4. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)AcAk ekinin 3. çokluk şahıs çekimi.....	65
Tablo 3.5. <i>Mukaddime</i> 'de -(y)AcAk eki.....	65
Tablo 4.1. Gürer Gülsevin'in eserinde ... sA gerek çekimi	69
Tablo 4.2. <i>Divan</i> 'da -sA gerek ekinin 1. teklik şahıs çekimi -sAm gerek.....	71
Tablo 4.3. <i>Yūsuf ve Zēlīhā</i> 'da -sA gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -sAn gerek.....	71
Tablo 4.4. <i>Garib-Nâme</i> 'de -sA gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -sAn gerek.....	71
Tablo 4.5. <i>Garib-Nâme</i> 'de -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek.....	71
Tablo 4.6. <i>Süheyl ü Nev-bahār</i> 'da -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek.....	72
Tablo 4.7. <i>Menâkıbu'l Kudsiyye</i> 'de -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek.....	72
Tablo 4.8. <i>Divan</i> 'da -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek.....	72
Tablo 4.9. <i>Mukaddime</i> 'de -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek.....	72
Tablo 5.1. -(y)A gerek yapısının çekimi.....	74
Tablo 5.2. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y) A gerek ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am gerek.....	76

Tablo 5.3. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y) A gerek ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz gerek.....	76
Tablo 5.4. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)A gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn gerek.....	76
Tablo 5.5. <i>Süheyl ü Nev - Bahār</i> 'da -(y)A gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn gerek.....	76
Tablo 5.6. <i>Mukaddime</i> 'de - (y)A gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn gerek.....	77
Tablo 5.7 <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y)A gerek ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz gerek.....	77
Tablo 5.8. <i>Menâkıbu'l Kudsiyye</i> 'de -(y)A gerek ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz gerek.....	77
Tablo 5.9. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek.....	77
Tablo 5.10. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y)A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek.....	78
Tablo 5.11. <i>Menâkıbu'l Kudsiyye</i> 'de -A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek.....	79
Tablo 5.12. <i>Divan</i> 'da -A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek.....	80
Tablo 5.13. <i>Mukaddime</i> 'de -A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek.....	80
Tablo 5.14. <i>Süheyl ü Nev- Bahār</i> 'da -(y)A gerek ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr gerek.....	80
Tablo 6.1. <i>Yūsuf ve Zelîhâ</i> 'da -mAk gerek eki.....	84
Tablo 6.2. <i>Garib-nâme</i> 'de -mAk gerek eki.....	84
Tablo 6.3. <i>Mukaddime</i> 'de -mAk gerek eki.....	84
Tablo 7.1. <i>Yūsuf ve Zelîhâ</i> 'da -(y)AsI eki.....	86
Tablo 7.2. <i>Garib-nâme</i> 'de -(y)AsI eki.....	86
Tablo 7.3. <i>Süheyl ü Nev-Bahār</i> 'da -(y)AsI eki.....	87

ÖN SÖZ

Oğuz şivesine dayalı ilk yazı dili olması açısından tarihî öneme sahip olan Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu ve Rumeli bölgesinde Oğuz - Türkmen lehçesi temelinde kurulup gelişmiş olan Türk yazı dilinin XIII-XV. yüzyıllar arasını kapsayan ilk dönemidir. Bu yazı dilinin kurulması ile Oğuz Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı açısından Eski Türkçe ile ortak özellikler dışında Doğu Türkçesinden büyük ölçüde ayrılmış özellikleri ortaya çıkar. Anadolu Selçukluları'nın son devirlerini, Beylikler dönemini ve imparatorluk haline gelmeden önceki Osmanlı devrini kapsayan Eski Anadolu Türkçesi dönemi Batı Türkçesinin bir kuruluş devresidir. Bu dönemdeki metinler bir taraftan Eski Türkçe'nin izlerini taşıırken diğer taraftan köklerde ve eklerde bazı ses ve şekil ayrılıkları göstererek Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinden farklı bir durum gösterir. Bu dönem yabancı unsurlar bakımından Batı Türkçesi'nin en sade devridir.

Bu dönemde ortaya konan yüzlerce eser ve bu eserlerin Eski Anadolu Türkçesi'ne ait dil yapıları Türk dili tarihi bakımından mühim bir yer teşkil eder. Ancak Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili pek çok gramer çalışması yapılmasına rağmen münferit gramer konuları yeterince ele alınmamıştır. Çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesindeki gelecek zamanın genel özelliklerini inceledik.

Tarihî ve coğrafî bakımdan çok geniş bir sahada Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşıyan bir çok eserde gelecek zamanı ifade etmek için *-(y)IsAr*, *-(y)A*, *-(y)AcAk*, *-sA gerek*, *-(y)A gerek*, *-mAk gerek*, *-(y)AsI* ekleri kullanılmıştır. Bugün Anadolu'da bulunan çeşitli ağızların o dönemlerde de var olmalarından dolayı Eski Anadolu Türkçe'sinde bir zaman için birden fazla ekin kullanıldığını da görürüz.

Tezimizde, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan zaman şekillerinden gelecek zaman şeklini araştırırken örneklerin sunumu açısından Eski Anadolu Türkçesi'nin önemli eserlerinden *Yūsuf ve Zelihā'dan*, *Garib-nâme'den*, *Süheyl ü Nev-bahār'dan*, *Menakıbu'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye'den*, *Mukaddime'den*, *Ahmed-i Dâi'nin Divanı'ndan* faydalandık. Çalışmamızda Prof.Dr. İbrahim Taş'ın *Yūsuf ve*

Zeliḥā, Prof. Dr. Kemal Yavuz'un hazırladığı “*Âşık Paşa Garib-nâme*” adlı dört ciltlik eserinden, Prof. Dr. Cem Dilçin'in “*Süheyl ü Nev-bahār*”, Prof. Dr. Mertol Tulum'un “*Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menakıbu'l Kudsiyye Üzerine Bir Deneme*”, Kerime Üstünoğlu'nın Kutbe'd-din İzniki Mukaddime, Prof. Dr. Mehmet Özmen'in “*Ahmed-i Dâi Divanı*” adlı eserlerinden geniş ölçüde faydalandık. Tezimiz yedi bölümden oluşmaktadır. Her bölümde Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan gelecek zaman ifade şekilleri ayrı ayrı ele alınıp eklerle ilgili bilgi verildikten sonra örnek beyitlere yer verilmiştir. Örnek fiiller tabloda gösterilirken *Garib-nâme* cilt numarası, gazel ve beyit numarasıyla, Ahmed-i Dâi *Divan*'ı gazel ve beyit numarasıyla, diğer eserler sadece beyit numaralarıyla verilirken *Mukaddime* sayfa ve satır numarasıyla verilmiştir. Daha sonra bu dönemde kullanılan gelecek zaman eklerinin şahıs eklerine göre sıralaması yapıp gelecek zaman eklerinin durumu, hangi fiillerle kullanıldığı ve gelecek zamanın genel özelliği incelenmiştir. Müstakil olarak diğer zaman şekillerinin de -incelendiği takdirde- bu döneme ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Tezimi hazırlarken bana engin bilgileriyle ışık tutan, kıymetli vaktini ayıran, muhterem hocam Prof. Dr. Musa DUMAN'a ve Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ'a, tezimi hazırlama sürecinde kendisi ile yeteri kadar ilgilenemediğim sevgili kızım Mina'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Berna GÖKPINAR BALCI

İstanbul - 2011

GİRİŞ

Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra XIII-XV. yüzyılın ortalarına kadar süregelen devrenin adıdır. XI-XIII. yüzyıllar arasındaki yoğun göçlerle Anadolu'nun Türkleşmesinden sonra Oğuzca temelinde kurulum gelişen Eski Anadolu Türkçesi için şimdiye kadar çeşitli adlandırmalarda bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önceki Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemini de içine aldığından bu döneme Almanca “Altosmanische” kelimesinin karşılığı olan “Eski Osmanlıca” da denmiştir.¹ Ancak Faruk Kadri Timurtaş gibi bazı dilciler Eski Anadolu Türkçesi ve Eski Osmanlıca tabirlerinin eksik olduğu ifade etmişlerdir. Eski Anadolu Türkçesi tabiri için ise Anadolu dışındaki Osmanlı şehirlerinde yazılan eserleri anlam bakımından kapsamadığını ileri sürerek Tarihî Türkiye Türkçesi teriminin kullanılmasını uygun bulmuşlardır.² Ancak Eski Osmanlıca ve Tarihî Türkiye Türkçesi şeklindeki tabirler yeterince kullanılmamış ve Eski Anadolu Türkçesi adı yaygınlık kazanmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Türkiye Türkçesi diye adlandırdığımız bu dönem, dil yapısı bakımından özel bir değer taşıdığı gibi Türk dili tarihi bakımından da bir dönüm noktası oluşturur. Çünkü Oğuz boyları XIII. yüzyıla kadar Orta Asya Türk devletlerinin siyasî ve sosyal yapısını oluşturmada önemli bir yer tuttıkları halde Oğuzca kendisini bağımsız bir varlık halinde ortaya koyamamıştır. Bu dönemde meydana getirilen eserlerde, Oğuz-Türkmen lehçesi, varlığını sadece bazı belirtilerle ortaya koymuştur. Eski Türkçe döneminde Oğuz-Türkmen lehçesinin izine rastlanmakla birlikte Oğuzca konuşma dilinden öteye geçememiş ve özellikleri de tam olarak tespit edilememiştir. XII-XIII. yüzyılları kapsayan dönemlere gelindiğinde bu yıllar ile ilgili tarihi kaynaklar ve bugün elimizde mevcut olan eserler Oğuzca'nın XII. ve XIII. yüzyıllarda Karahanlı yazı dilinden Oğuzca temelinde bir yazı diline doğru gittiğini gösterir. Bu dönemlerde yazılan *Behcetü'l Hadaik*, Ali'nin *Kıssa-i Yusuf'u*, *Kitab-ı Güzide*, *Kuduri Tercümesi*, *Kitabu'l Feraiz* gibi eserlerin dili ile Kaşgarlı'nın

¹ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 34.

² Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin, Sözlük)*Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s.VII-VIII.

Oğuzca için verdiği özellikler karşılaştırılınca ortak özellikler ortaya çıkar ve Oğuzca'nın "Olga bolga dili" olarak isimlendirilen karışık dilli eserler yoluyla müstakil bir yazı dili oluşturma hedefine doğru gittiği görülür.³ Ancak bu durumun tam olarak gerçekleşmesi XIII. yüzyılın sonlarına doğrudur. Bu dönemde Oğuzlar Orta Asya'dan uzak bir bölgede Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Eski Anadolu Türkçesi dönemi olan bu dönemde Oğuzların eski ortak yazı dilinden uzak kalmaları ve XI-XIII. yüzyıllar arasında bu bölgeye yoğun göçler sebebiyle Oğuzca, yazı dili haline gelmeye başlamıştır. Fakat bununla birlikte Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinde önemli tüm alanlarda Arapça ve Farsçanın hâkim olması, Türkçe'nin yalnızca halka seslenen basit içerikli ve dinî nitelikteki eserlerde yerini almasına sebep olmuş ve Türkçe; Arap ve Fars dillerine karşı büyük bir mücadele vermek zorunda kalmıştır.⁴ Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan Anadolu Beylikleri döneminde Türkçe'ye verilen önemle Oğuz-Türkmen lehçesi temelinde bağımsız bir yazı dilinin oluşması hızlanmıştır. Bunda Anadolu Beylikleri'nin başında bulunan Türkmen beylerinin dile verdikleri değer dikkate şayandır. Anadolu beylerinin kendi dil ve milli kültürlerine bağlılıkları sayesinde Selçuklular döneminin az sayıda eserlerine karşılık Beylikler döneminde Kur'an tercümeleri, peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, nasihatnâmeler, tıbba, avcılığa, cevherlere, rüya tabirlerine ait çeşitli tercüme ve telif kitaplar, dinî -destanî manzum ve mensur eserler, tasuvvufî ve romantik mesneviler gibi birçok eser meydana getirilmiştir. Bu dönem milli dile dönüş ve gelişme devri olarak da değerlendirilir.⁵

Bütün bu gelişmeler ışığında XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Eski Anadolu Türkçesi zamanının ihtiyaçlarını karşılayabilen yapısıyla bilim ve sanat dili düzeyine yükselmiştir.

Zeynep Korkmaz bu dönem ile ilgili şu bilgilere yer verir:

³ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2007, s. LXXXVII

⁴ a.g.e, X. cilt

⁵ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 68.

“Oğuz Türkçesi, VI. yüzyıldan XIII. yüzyıl sonlarına kadar uzanan birbirinden farklı iki sürecin oluşturduğu belirsizlikten ve tarihin sisli perdesi altında eriyip kaybolmaktan kurtularak Doğu Türkçesinden ayrı, kendine özgü şekil ve işlev dallanmalarına uğramış zengin dil yapısıyla dil tarihinde özel yerini alabilmiştir.”⁶

Sözlüklerde genellikle fiilin belirttiği zaman kavramının, içinde bulunduğu zamandan sonraya ait olması anlamına gelen gelecek zamanı ifade etmek için Türk dili tarihinde birçok ek kullanılmıştır. “Bu ekler de hem şekil, hem de zaman ifade eden eklerdendir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zamanı ifade ederler. Yani bu ekler hareketin gelecek zamanda olacağını bildirirler.”⁷ Gelecek zaman eki, diğer zamanlara nispetle daha çok çeşitlilik gösterir

Türk gramerciliğinin kurucusu Kaşgârlı Mahmut’un eserlerinden sonra 16. yüzyılda Bergamalı Kadri tarafından yazılmış olan bir Türk gramer kitabı olan Müyessiretü’l *Ulûm*’da Bergamalı, gelecek zamanla ilgili olarak ma’lûm-i nefy-i müstakbel başlığı altında şunlara yer verir⁸:

“Nefy-i müstakbel fi’lün zaman-ı âti’de, ya’ni gelecekte işlenmesin selb itmekdür. Ma’lûm-i nefy-i müstakbel dimegüñ ma’nâsı fi’li gelecek zamanda işlemeyecek kimesne zikr oluna dimekdür” der ve şu örneği verir: bilmeye/ bilmeyeler / bilmeyesin / bilmeyesiz / bilmeyem/ bilmeyevüz. Ammâ öbür vezin dahi ki nefy-i müstakbele râci’dür; bilmeyiser gibi, okımayısar gibi... Ve dahi gelse gerek ki dirler bu üslûb-i ma’nâ hakikatda nefy-i müstakbele râci’dür; lakin bu kadar vardur ki müfred degül mürekkebdür.”⁹

⁶ Zeynep Korkmaz, *Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri*, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2005.

⁷ Ergin, Bayrak Basım - Yayım, İstanbul 1993, s.285.

⁸ Esra Karabacak, Bergamalı Kadri *Müyessiretü’l – Ulûm*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 7.

⁹ Karabacak, *a.g.e.* s.14-15.

Bergamalı Kadri *Müyessiretü'l-Ulûm* adlı eserinde gelecek zaman için sadece üç ekten bahsetmektedir. Bunlar “-(y)A , -(y)IsAr ve -sA gerek”tir. Eski Anadolu Türkçesi eserlerini incelediğimizde bu eklerin en işlek gelecek zaman ekleri olduğunu görürüz. Ancak Eski Anadolu Türkçesi’nde Bergamalı Kadri’nin eserinde yer verilmeyen başlangıçta sıfat fiil ekiyken daha sonraları fiil çekim eki olarak kullanılan -(y)AcAk eki de nadiren görülür.

“XII. yüzyıldan XIV. yüzyıla uzanan dönemin ilk zamanlarında ortaya konan eserlerin dili yalnız Oğuz Türkçesi’ne dayanmamaktadır. Bu eserlerde Karahanlı, Kıpçak ve Oğuz özelliklerini bir arada görmek mümkündür. Bu dönemdeki eserler farklı şive özelliklerini taşıdıklarından dolayı “karışık dilli eserler” diye nitelendirilir. Bu eserlerin eski Türk yazı dili ile birleşen özelliklerinden biri -gay / -gey, -ga / -ge eklerinin gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve dilek kipleri gibi kullanılmasıdır.”¹⁰

Eski Anadolu Türkçesi Batı Türkçesi’nin ilk devresidir. Eski Türkçe’nin bazı izlerini taşıması bakımından Batının Orta Türkçesi de denebilir. Bu devirde hem eski hem de yeni şekiller yan yana kullanılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde en bariz gelecek zaman eki -(y)IsAr’dır. Bugün kullandığımız -(y)AcAk eki ise genellikle partisip görevinde kullanılmıştır. Şimdiki zaman için ayrı bir ek mevcut olmadığından bu zaman istek kipi ile ifade edilmiştir. Gereklilik kipi için de müstakil bir ek bulunmadığından eserlerde gereklilik çekimi; mastar eki, şart çekimi, emir ve istek çekimi üzerine gerek kelimesi eklemek suretiyle yapılmaktadır. Ancak Gürer Gülsevin *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı çalışmasında şart eki ve gerek kelimesi ile yapılan çekimin pek çok incelemede gereklilik bildiren şekillerle karıştırıldığını belirterek bu şeklin gereklilik bildiren örneklerinden çok gelecek zaman bildiren kullanışlarına rastlandığını belirtir. Tüm bu farklılıklarla birlikte Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zamanı ifade etmek için -(y)IsAr, -(y)A, -sA gerek, -(y)A gerek, -mAk gerek, -(y)AcAk, -(y)AsI ekleri kullanılmıştır.

¹⁰ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 59-60.

Zeynep Korkmaz -(y)AcAk ifadesi ile ilgili şu bilgilere yer verir:

“Günümüzde -(y)AcAk ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir. Yapılacak iş niyet halinde olsa bile gerçekleşmesinde kesinlik bulunduğu için bu ekle kurulan gelecek zaman kipinde bir kesinlik vardır. Kapsamı çok geniş olan gelecek zaman kavramının fiildeki sınırını çizmek için, cümle içinde ayrıca bugün, yarın, akşama, geceleyin, daha sonra, üç yıl sonra, iki hafta sonra, beş güne kadar, yakında, önümüzdeki günlerde, sonsuza dek gibi yönlendirici birtakım zaman zarfları da kullanılır.”¹¹

Diğer bildirme kiplerinde olduğu gibi, gelecek zaman kipinde de kullanıma bağlı olarak işlev kaymaları söz konusudur. Bunları sınıflandıracak olursak:

- Gelecek zamanın gereklilik görevinde kullanılmasıdır. Ancak bu gereklilik anlamındaki kullanışta da gelecek zamanda olması gereken bir gereklilik anlamı vardır.
- -(y) AcAk ekiyle kurulan gelecek zaman kipinin “tahmin” anlamında kullanılışı.
- -Dir /-Dur bildirme ekiyle kullanılan 3. şahıs -(y)AcAk eki gelecekte gerçekleşecek duruma kesinlik anlamı katması.
- Geniş zaman kipinin geçmişle gelecek arasında çok geniş bir işlevi olduğu için geniş zamanın geleceğe yönelik anlamda kullanılması.
- Gelecek zaman ekinin sitem, şaşkınlık, kızgınlık, şüphe, ihtar, tembih, övünme gibi anlamlarda kullanılması söz konusudur.¹²

Gelecek zaman ekleri, Türk dilinde oldukça farklılık arz eden ve Türk dilinin tarihî seyri içinde sıkça değişen şekil ve zaman eklerindendir. Tarihî ve coğrafi bakımından çok önemli bir alana yayılmış olan Türkçe’de gelecek zamanı ifade etmek için şu ekler kullanılmıştır : -GU, -GA(y) , -(y)A, -DAÇI, -(y)IsAr , -(y)AcAk, -(y)AsI,

¹¹ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2009, s. 623.

¹² Korkmaz, a.g.e, s.626-637.

-sA *gerek* gibi. Ancak günümüzde bu eklerin çoğu ortadan kalkmış ya da işlev değişikliğine uğramıştır. Bugün sadece -(y)AcAk eki ile ifade ettiğimiz gelecek zaman eki Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a göre -a + cağ < -a + ça + oğ gelecek zaman, eşitlik hali eki ve pekiştirme edatının birleşmesinden meydana gelmiştir.¹³ Aynı yazar Orta Türkçe döneminde kullanılan -ga/-ge gelecek zaman ekinin gelişimiyle ilgili (bu ek daha sonra -a/-e ekine dönecektir) şöyle der:

“Uygur devrinde görülmekte olan -ğa eki, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi metinlerinde, -ğay ve -ğu eklerine paralel olarak gelecek zaman kipi oluşturmuştur. -ğa ekinin fiilden isim yapma, geniş zaman, gereklilik ve dilek kipleri ifade etme gibi özellikleri de bulunmakta beraber genellikle ‘gelecek zaman kipi’ teşkil eden yapı unsurudur. İşte bu ek -ğa > -a, -ğan > -an, guçı > -ıcı, -ğalı > -alı vb. eklerde görüldüğü gibi, çekim ve yapım ekleri başında -g- /-ğ’yı düşüren lehçelerde kurallı olarak -ğa > -a ses değişmesine uğramıştır. Bu nedenle Güneybatı Türkçesi’ne giren Eski Anadolu, Azeri ve Türkmen lehçelerinin başlangıç devirlerinde -a ekinin gelecek zaman ifadesi boldur.¹⁴

Tüm bu anlattıklarımızdan şu sonuca varabiliriz. XIV. ve XV. yüzyıl eserlerinde yerli özellikler yanında Anadolu dışı ve Orta Asya eski Türk yazı dili ile birleşen özellikler mevcuttur. -(y)A eki Türk dilinin birçok lehçe ve metinlerinde gelecek zamandan başka gereklilik, emir, dilek ve şimdiki zaman anlamlarında da kullanılmıştır. Hatta bir metin içinde aynı ekin birden çok fonksiyon icra ettiğini de görmekteyiz.

Türk dili tarihinde Oğuzca temeline dayalı olarak kurulup gelişen Eski Anadolu Türkçesi döneminde yüzlerce eser ortaya konmuştur. Bu döneme ait dil özellikleri Türk dilinin diğer kollarında görülmeyen veya nadir görülen gramer şekilleri konuşma dili kanalıyla yazı dilinde kendini göstermiştir. Devrin münferit gramer konularıyla ilgili yapılacak çalışmalar Eski Anadolu Türkçesinin standart gramerinin hazırlanmasını sağlayacağı gibi bu döneme de ışık tutacaktır.

¹³ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2001, s. 5.

¹⁴ Korkmaz, *a.g.e.*, s. 6-7.

BİRİNCİ BÖLÜM

-(y)IsAr eki

Eski Anadolu Türkçesi'nin karakteristik gelecek zaman eki *-(y)IsAr*'dır. Eski Türkçe'nin sonlarında ortaya çıktığı anlaşılan ve hem Kuzeydoğu Türkçesi'nde hem Batı Türkçesi'nde bulunan bu gelecek zaman ekinin nasıl türediği belli değildir. Eski Anadolu Türkçesinde çok yaygın olarak kullanılan *-(y)IsAr* eki yerini E.A.T'nin sonlarına doğru başlangıçta sıfat-fiilken daha sonra gelecek zaman çekim eki olarak kullanılan *-(y)AcAk*'a bırakmıştır.¹⁵

13. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında birden fazla şekli olan gelecek zaman ekleri içinde en işlek olan *-(y)IsAr* ekidir. Gelecek zaman eklerinden birçoğunun yapı çözümlemeleri yapılmış olmasına rağmen *-(y)IsAr* ekinin yapısı ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Ekin birden çok heceli olması onun geçmişinde müstakil bir kelimeden geldiğini gösterir.¹⁶ *-(y)IsAr* eki ile ilgili Sinan Uygur şu bilgilere yer verir:

“*-(y)IsAr* gelecek zaman ekine bu nazarla yaklaşıldığında ekin bünyesinin *-(y)A* turur/durur, *-(y)A* yorur gibi şimdiki zaman, *-(y)l* ber -, *-(y)l* /A kör -, *-(y) l/A* ko(y) -, *-(y)l* /A bil gibi tasvir fiili yapılarıyla aynı olduğu anlaşılabacaktır. Bu durumda ekin yapısını zarf fiil eki + (tasvir)fiili + zaman eki olarak açıklamamız mümkündür. Bilindiği gibi Türkçe'nin zarf-fiil eklerinden biri de *-(y)l*'dir. Türkçe'nin başlangıcından günümüze kadar kullanılan bu ek Eski Anadolu Türkçesi devrinde de karşımıza çıkar.”¹⁷

“*sA*” ekini inceleyecek olduğumuzda da Eski Türkçe'de sak (dikkatli), sakın (düşünmek, plan kurmak, kederlenmek) sakına (fikir, arzu, düşünce), san (düşünmek, ait olmak)¹⁸ anlamlarına gelirlerken Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan

¹⁵ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım - Yayımları, İstanbul 1993, s.287.

¹⁶ Vecihe Hatiboğlu, *Türkçe'nin Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s. 7.

¹⁷ Sinan Uygur, “*-(y)IsAr Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine*” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish Volume 2/4 Fall 2007.

¹⁸ A. Von Gabain, çev. : Mehmet Akalın, *Eski Türkçenin Grameri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları: 532, s. 292.

şagınç (emel, istek, arzu, amaç, düşünce, endişe, zan, tahmin), şagınmak (düşünmek, sanmak) san (emel, arzu) şanımak (düşünmek, birlikte düşünmek) şanmak (istemek, dilemek, tasavvur etmek, kuşkulanmak), şanu (fikir, düşünce, istek, dilek, zan, tasavvur) ¹⁹ gibi kelimeler gelecek zamanla ilgili kavramları çağrıştırır. “Geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanı kapsayan geniş zaman ekinin -(y)IsAr gelecek zaman ekindeki (I/A)r’nin de geniş zaman eki olmasını kuvvetlendirmektedir.”²⁰ Günümüzde -(y)IsAr ekinin yapısıyla ilgili birtakım görüşler ortaya atılsa da elimizde net bir şekilde bir bilgi henüz mevcut değildir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde -(y)IsAr” ekinin çekimi şu şekildedir.²¹

Tablo 1.1. -(y)IsAr ekinin çekimi

1. teklik	- (y) IsArAm - (y) IsArvAn - (y) IsArvAnIn - (y) IsArIn
1. çokluk	- (y) IsArUz
2. teklik	- (y) IsArsIn
2. çokluk	- (y) IsArsIz
3. teklik	- (y) IsAr
3. çokluk	- (y) IsArIAr

¹⁹ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 177-180.

²⁰ Uygur, *a.g.m*

²¹ Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2007, s.100.

Pes nebāt ölür bayık hayvân-ıla

Bāki kalısar melek insân-ıla

(GN, I-I, 275/10)

Niçeler ol kapuya kul olısar

Ne dilerse ol kapu ol olısar

(GN, I-II, 1053/3)

Yarın oda yanısardur ol kişi

Olısardur kamudan düşvār işi

(GN, II-I, 71/2)

Çünkü toprakdan yaratdı Hak seni

Yine toprak kılısar mutlak seni

(GN, II-II, 915 /9)

Süheyl'e didi Nev-bahār indi gör

Ki içenlerün olısar gözi kör

(SN, 2155)

Kim biliser bunun dilin didiler

Kim varısar bunun yolın didiler

(MK, 283)

Devletüm yāri kıla vuslat-ı yāra irişem

Yoksa bu 'ışk beni 'āleme rüsvā kılısar

(AD, 309/3)

Oldı āhir senün ol kıardaşun

Görisersin hoş-dur[ur]senün işün

(YZ, 1102)

Her bir sıfat kimi ‘akreb kimi yılan kimi arşlan kıaplan süretinde dahi sinlesinde
‘āzāb idiserler kıyāmete degin ve kıopdukıdan sonra dahi tamuda ‘āzāb idiserler.

(M, 2b - 39)

-(y)IsAr eki

Tablo 1.2. *Garib-nāme*’de -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArAm

eydiserem	I-I, 477/3, 495/8; I-II, 671/5, 723/11, 1087/7...Ayrıca 5 yerde daha geçmektedir.
hakir olısaram	I-II, 821/7
mahrum olısaram	I-II, 833/4
öliserem	I-I, 133/5

Tablo 1.3. *Süheyl ü Nev- Bahār*’da -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArAm

dimeyiserem	3762
gidiserem	394, 1358
kalısaram	3334
nidiserem	1358
olısaram	3334

Tablo 1.4. *Menākıbu’l Kudsiyye*’de -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArAm

eydiserem	1192
-----------	------

Tablo 1.5. *Garib-nāme*’de -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArvAn

eydiserven	I-I, 119/10, 287/8; II-II, 683/2
gidiserven	II-II, 931/9

Tablo 1.6. *Süheyl ü Nev - Bahār*'da -(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)IsArvAn

ağrıdısarvan	1815
binmeyiserven	748
diriliserven	2493

Tablo 1.7. *Garib-nâme*'de -(y)IsAr ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArUz

gidiserüz	I-II, 1015/1
-----------	--------------

Tablo 1.8. *Divan*'da -(y)IsAr ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArUz

olısaruz	79/7
----------	------

Tablo 1.9. *Yūsuf ve Zēlīhā*'da -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn

görisersin	1102
------------	------

Tablo 1.10. *Garib-nâme*'de -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn

alırsarsın	I-II, 1047/10
bakırsarsın	I-II, 1047/9, 1047/11
çıkırsarsın	II-II, 495/7
gidisersin	I-II, 661/8
görisersin	I-II, 1047/10
kalmayırsarsın	II-II, 931/9
kopırsarsın	I-I, 355/5
tasarruf kılırsarsın	I-II, 1049/1
teferrüc idisersin	I-II, 1049/1
varırsarsın	I-I, 185/5, 297/11

Tablo 1.11. *Süheyl ü Nev- Bahār*'da -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn

görmeyisersin	5435
tartırsarsın	4653

Tablo 1.12. *Mukaddime*'de -(y)IsAr ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)IsArsIn

ugrayırsın	3b - 17
------------	---------

Tablo 1.13. *Mukaddime*'de -(y)IsAr ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y) IsArsIz

sorılırsınız	38b - 3
--------------	---------

Tablo 1.14. *Yūsuf ve Zelīhā*'da -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr

buyruğ ediserdür	33
geçiser	27
hayr olısar	634
kılısar	28
olısar	633
onısar	634
takdīr olısar	436
turısar	28
yatısardur	658

Tablo 1.15 *Garib-nâme*'de -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr

‘arz olısar	I-I, 261/11
ayrılısar	I-I, 275/6
ayrılmayısardur	I-II, 563/6
‘azāb kılısardur	I-I, 429/5
bāki kalısar	I-I, 275/10, 279/9
biliser	II-I, 151/12
bitiser	I-II, 1055/8
bulısar	II-II, 681/6, 787/5, 875/10
dadısar	I-II, 791/4
dutmayısar	I-II, 821/9
döndüriser	I-II, 553/4
düşmeyiser	I-I, 295/5
el virmeyiser	I-II, 1083/2
emr olısar	I-II, 1045/10
fāni olısar	I-I, 275/8, 279/9
fenā olmayısar	I-I, 277/1, 281/3
fidi olısar	II-I, 9/8
geçiser	I-II, 1089/11
geçmeyiser	I-I, 295/7
geliser	I-I, 59/11; I-II, 831/6, 839/7, 879/8, 1045/10...Ayrıca 1

	yerde daha geçmektedir.
geliserdür	I-I, 177/7
gelmeyiser	I-I, 83/10
gidiser	I-II, 717/6, 791/4
giriser	II-I, 339/2
girmeyiser	I-I, 295/9, 487/11; II-II, 683/8
gitmeyiser	I-II, 809/6
göriser	I-I, 153/7; I-II, 621/3; II-II, 635/6, 793/7
göriserdür	I-II, 805/2
görmeyiser	I-I, 209/1, 295/9, 487/11; I-II, 605/7; II-II, 683/8
gösteriser	II-II, 773/5
hükm idiser	I-I, 367/7
hükm itmeyiser	I-II, 869/5
indüriserdür	I-I, 85/7
irmeyiser	I-I, 293/9; I-II, 1083/2
isteyiser	I-I, 337/4
itmeyiser	I-II, 821/9
kābul itmeyiser	I-II, 809/6
kabul kılısar	I-II, 807/2
kabul kılmayısar	I-II, 813/7
kāfir olıсарdı	II-I, 91/1
kalıсар	I-I, 149/10; II-I, 7/11; II-II, 505/3, 507/2
kalıсарdur	I-I, 271/6, 281/2; II-II, 877/1
kalmayıсар	II-I, 341/11
kapıсарdur	I-II, 1055/10
kaplayıсар	I-II, 553/10
kāyim kalıсар	I-I, 275/6
kılıсар	I-II, 843/1
kopıсар	I-I, 361/9; II-I, 69/2, 175/5; II-II, 641/6, 793/8
kul olıсар	I-II, 1053/3
lāyık olıсар	I-I, 303/3
mahrūm kalıсар	I-II, 807/3, 845/6, 853/2, 861/5, 865/10...Ayrıca 2 yerde geçmektedir.
maksuda ırmeyiser	I-I, 209/1
m'azūl kalıсар	I-II, 631/9
meded kılıсар	II-II, 793/9
muhtāc olıсар	II-I, 255/2
n'idiser	I-I, 367/7
n'olıсар	II-II, 641/3, 683/7, 787/5, 845/11
okınıсар	I-I, 119/2
olıсар	I-II, 631/9, 691/11, 845/6, 853/2, 861/5...Ayrıca 11 yerde daha geçmektedir.
olıсарdur	I-I, 447/9; I-II, 921/11; II-I, 71/2
olmayıсар	I-I, 33/4; I-II, 605/8; II-I, 97/11, 341/11
olmayıсарdur	I-II, 605/9
ögüniser	II-I, 421/5
öliser	II-I, 255/2; II-II, 817/10

öliserdür	I-I, 271/6
ölmeyiser	I-I, 277/1, 281/3
sādika idiser	II-II, 891/4
sır viriser	I-I, 455/9
söyleyiser	I-II, 1053/5
şād olmayısar	I-II, 813/7
şefā'at eyleyiser	I-I, 51/5
şefā'at kılısar	II-II, 775/7
takrir eyleyiser	I-II, 1053/5
tapısar	I-I, 363/8
terk idiser	I-II, 717/6
toprak kılısar	II-II, 915/9
tütiser	I-II, 1055/8
ulaşısar	I-II, 1055/9
utlu olısar	I-I, 149/10
varısar	I-II, 1061/10
varısardur	II-I, 5/1, 475/4
varmayısar	I-I, 293/9
viriser	II-I, 117/7; II-II, 773/5
yanısardur	II-I, 71/2
yapısar	I-I, 363/8; I-II, 1053/4; II-I, 175/5
yayılısar	II-I, 73/6
yıkısar	I-II, 1053/4

Tablo 1.16. *Süheyl ü Nev- Bahār*'da -(y)IsAr ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)IsAr

alısar	394, 954, 4845
ayırısar	876
ayrılısar	1402
azıdısar	3324
bahmayısar	3557
başarısar	754
bey eyleyiser	3120
bulısar	4235
cevāb viriser	4565
çalınısar	1924
dimeyiser	467
dirmeyiser	1883
döniser	4151
döndürmeyiser	2576
dürtiser	190
düziser	2069, 3324
geliser	1524, 1532, 1860, 2530
gidiser	775, 1262, 2677, 2700, 2810...Ayrıca 3 yerde daha geçmektedir.

girmeyiser	1409, 3092
gitmeyiser	1644, 4935
görmeyiser	3092
göyniser	4040, 4851
içiser	4657
ilediser	954
itmeyiser	4985
kabûl olısar	131
kadem basısardı	2097
kalısar	394, 2253, 5227
kalmayısar	226
kör olısar	2155
müşkile düşiser	5484
neyleyiser	421, 2420, 4200
meded idiser	1628
nolısar	3586, 4527, 4555, 4736, 4902...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
nidiser	1262, 2677, 3213
olısar	760, 2232, 2295, 2311, 2982...Ayrıca 6 yerde daha geçmektedir.
olmayısar	4151, 5390
oynayısardı	3046
öliser	2253, 5369
örtiser	190
öyküniser	3037
öyküniserdür	3358
sıkısar	2709
sırrı fâş idiser	352
tolısar	2311
unıdılısar	5549
urısar	2066
uyahmayısar	3557
uyanısar	3359
ütiser	4625
varısardur	1717
viribiyiser	958, 1676
viriser	876, 1462, 2447
virmeyiser	1409
yanısar	2276, 3359
yimeyiser	467
yiyyiser	3375
yiyyiserdür	2279
yüz tutısar	4625

Tablo 1.17. *Menâkıbu'l Kudsiyye* 'de *-(y)IsAr* ekinin 3. teklik şahıs çekimi *-(y)IsAr*

alısar	78
biliser	283
isteniser	437
varısar	283, 437
yakısar	1314

Tablo 1.18. *Divan* 'da *-(y)IsAr* ekinin 3. teklik şahıs çekimi *-(y)IsAr*

bulısar	250/4
ceyhün idiser	76/3
çüriyiser	305/6
düşmeyiser	291/7
düziser	67/4
eyleyiserdür	261/8
geçmeyiser	13/27
geliser	10/26, 164/4
göriser	331/1
gün idiser	76/2
gurüb idiser	285/2
hün idiser	76/4
iltiser	137/1
kalmayısar	187/2
kânün idiser	76/6
kārūn idiser	76/7
kılısar	164/4, 309/1, 309/2, 309/3, 309/4...Ayrıca 3 yerde daha geçmektedir.
komayısar	152/3
magbün idiser	76/5
mecnün idiser	76/1
meftün idiser	76/1
olısar	96/8, 229/3
seyr idiser	40/4
sormayısar	112/3
terk idiser	198/5, 215/5
yakısar	76/3

Tablo 1.19. *Mukaddime* 'de *-(y)IsAr* ekinin 3. teklik şahıs çekimi *-(y)IsAr*

‘azâb olınısar	38b-3
ķabūl olısar	10b-7
sorısardur	38a-39
uğrayısar	3b-19

Tablo 1.20. *Garib-nâme*'de -(y)IsAr ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArIAr

aziz olısarlar	II-II, 827/3
durısarlar	II-II, 499/3
göriserler	I-I, 277/4
kalısarlar	I-I, 277/4, 287/2
yatısarlar	II-II, 501/3

Tablo 1.21. *Süheyl ü Nev- Bahār*'da -(y)IsAr ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArIAr

halk eyleyiserler	4783
-------------------	------

Tablo 1.22. *Mukaddime*'de -(y)IsAr ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArIAr

'azāb idiserler	2b - 39, 2b - 39
-----------------	------------------

Prof. Dr. Gürer Gülsevin'in, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı eserinde -(y)IsArvAn, -(y)IsArAm, -(y)IsArIn, -(y)IsArvAnIn, şeklinde verdiği -(y)IsAr'ın 1. kişi eklerinden sadece -(y)IsArAm ve -(y)IsArvAn şekillerine metinlerimizde rastlanmıştır. *Garib-nâme*'de ve *Süheyl ü Nev- bahār*'da -(y)IsAr'in, -(y)IsArAm, -(y)IsArvAn şekli yer alırken *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de sadece bir yerde -(y)IsArAm şekli mevcuttur. *Mukaddime*'de ve Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda ise ekin 1. şahıs çekimine rastlanmamıştır. İncelediğimiz eserlerde ekin en çok kullanılan 1. kişi çekimi -(y)IsArAm'dır. 20 yerde -(y)IsArAm şekli kullanılırken 7 yerde -(y)IsArvAn şekline rastlanmıştır. -(y)IsArAm en fazla eyt- sözcüğü ile *Garib-nâme*'de 10 ayrı yerde kullanılmıştır. Ekin 1. teklik kişi çekimlerinde yalnızca iki yerde (dimeyiserem SN, 3762; binmeyiserven SN, 748) olumsuz şekline rastlanmış ve *Garib-nâme*'de ve *Süheyl ü Nev- bahār*'da 3 yerde ek bileşik yapıyla fiille kullanılmıştır: hakir olısaram (GN, I-II, 821/7), mahrum olısaram (GN, I-II 833/4), nidiserem (SN, 1358).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde -(y)IsArUz şeklinde çekimlenen 1. çokluk çekimine incelediğimiz metinlerde sadece 2 yerde rastlanmıştır: gidiserüz (GN I-II, 1015/1), olısaruz (AD, 79/7).

-(y)IsAr ekinin 2. teklik kişi çekimi olan -(y)IsArsIn *Yusuf ve Zelihā*'da 1, *Garib-nâme*'de 12, *Süheyl ü Nevbahār*'da 2, *Mukaddime*'de 1 yerde geçerken Ahmed-i Dāi Divanı'nda yer almamaktadır. Ekin sadece 2 yerde olumsuz şekli mevcuttur: kalmayısarsın (GN, II-II, 1047/10), görmeyisersin (SN, 5435). Ek 3 yerde görmek fiiliyle kullanılırken, 2 yerde de bileşik yapıli fiile gelmiştir: tasarruf kılısarsın (GN, I-II, 1049/1), teferrüc idisersin (GN, I-II, 1049/1).

-(y)IsAr ekinin 2. çokluk çekimi olan -(y)IsArsIz taradığımız eserlerde sadece bir yerde mevcuttur : (M, 38b - 3)

Gönül ni'meti şükrinden her birinden sorılısarsız

(M, 38b - 3)

Eski Anadolu Türkçesi döneminin en işlek eki olan -(y)IsAr'ın en yaygın kullanımı teklik 3. kişi çekiminde mevcuttur. -(y)IsAr ekiyle ilgili incelediğimiz tüm eserlerde sıkça rastladığımız bu ek *Yusuf ve Zelihā*'da 9, *Garib-nâme*'de 152, *Süheyl ü Nevbahār*'da 103, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 6, *Mukaddime*'de 4, Ahmed-i Dāi Divanı'nda ise 36 yerde geçmektedir. Diğer çekimlerde olduğu gibi ekin genellikle olumlu çekimi mevcutken *Garib-nâme*'de 23 yerde, *Süheyl ü Nevbahār*'da 12 yerde, Ahmed-i Dāi Divanı'nda 3 yerde olumsuz çekimi mevcuttur. -(y)IsAr eki en fazla olmak fiiliyle (*Garib-nâme*'de 24, *Süheyl ü Nevbahār*'da 13 yerde) kullanılırken daha sonra görmek (*Garib-nâme*'de 10 yerde), kalmak (*Garib-nâme*'de 9 yerde) gelmek fiiliyle (*Garib-nâme*'de 8 yerde), gitmek (*Süheyl ü Nevbahār*'da 10 yerde) fiilleriyle kullanılmıştır. İncelediğimiz eserlerde en fazla olumsuzluk eki de 3. tekil kişi de olmak (*Garib-nâme*'de 5 yerde) ve görmek (*Garib-nâme*'de 5 yerde) fiillerinde kullanımı söz konusudur.

Taradığımız eserlerde -(y)IsAr ekini alan bileşik yapıli fiiller ise şöyledir: buyrug ediserdür (YZ, 33), 'arz olısar (GN, I-I, 261/11), 'āzāb kılısardur (GN, I-I, 429/5), bāki kalısar (I-I, 275/10, 279/5), el virmeyiser (GN, I-II, 1083/2), emr olısar (I-II, 1045/10) fāni olısar (GN, I-I, 275/8, 279/9), fenā olmayısar (I-I, 277/1, 281/3, fidi olısar II-I, 9/8), hükm idiser (I-I, 367/7), hükm itmeyiser (GN, I-II, 869/5), kabul itmeyiser (GN, I-II, 809/6), kabul kılısar (GN, I-II, 807/2), kabul kılmayısar (GN, I-II, 813/7), kafir olısardı (GN, II-I, 91/1), kāyim kalısar (GN, I-I, 275/6), kul olısar (GN, I-II, 1053/3), lāyık

olısar (GN, I-I, 303/3), mahrûm kalısar (GN, 807/3 ayrıca 7 yerde daha geçmektedir), maksuda ırmeyıser (GN, I-II, 209/1), m‘azûl kalısar (GN, I-II, 631/9), meded kılısar (GN, II-II, 793/9), muhtâc olısar (II-I, 255/2), n‘idiser (GN, I-I, 367/7), n‘olısar (GN, II-II, 641/3 ayrıca 3 yerde daha geçmektedir), sâdıka idiser (GN, II-II, 891/4), sır viriser (GN, I-I, 455/9), şâd olmayısar (GN, I-II, 813/7), şefâ‘at eyleyiser (GN, I-I, 51/5), şefâ‘at kılısar (GN, II-II, 775/7), takrir eyleyiser (GN, I-II, 1053/5), toprak kılısar (GN, II-II, 915/9), utlu olısar (GN, I-I, 149/10), bey eyleyiser (SN, 3120), cevâb viriser (SN, 4565), kabûl olısar (SN, 131), kadem basısardı (SN, 2097), kör olısar (SN, 2155), müşkile düşiser (SN, 5424), neyleyiser (SN, 421, ayrıca 2 yerde daha geçmektedir), meded idiser (SN, 1628), nolısar (SN, 3586, ayrıca 7 yerde daha geçmektedir), nidiser (SN, 1262, ayrıca 2 yerde daha geçmektedir), sırrı fâş idiser (SN, 352), yüz tutusar (SN, 4625), ceyhûn idiser (AD, 76/3), gûn idiser (AD, 76/2), gurûb idiser (AD, 285/2), hûn idiser (AD, 76/4), kânûn idiser (AD, 76/6) kârûn idiser (AD, 76/7), magbûn idiser (AD, 76/5), mecnûn idiser (AD, 76/1), meftûn idiser (AD, 76/1), seyr idiser (AD, 40/4), terk idiser (AD, 198/5, 215/5), ‘azab olınısar (M, 38b-3), kabûl olısar (M, 10b - 7)

İncelediğimiz eserlerde -(y)IsAr ekini alan bileşik fiillerin en çok olmak ve etmek yardımcı fiiliye kullanıldığı görülmüştür. Olmak fiili 30, etmek fiili 25, kılmak fiili 4, eylemek fiili 3 yerde bileşik yapıli fiil oluşturmıştır.

Garib-nâme’de, *Süheyl ü Nev-bahâr*’da, *Yûsuf ve Zelihâ*’da, *Mukaddime*’de kullanılan bileşik fiiller en fazla olmak yardımcı fiiliyle kurulurken Ahmed-i Dâi *Divanı*’nda sadece itmek yardımcı fiiliyle kurulduğu görülmüştür.

-(y)IsAr ekinin DUr eki almış şekli sadece 3. teklik şahıs çekiminde karşımıza çıkar: buyrug êdiserdür (YZ, 33), ayrılmayısardur (GN, I-II, 563/6), ‘azâb kılısardur (GN, I-I, 429/5), geliserdür (GN, I-II, 177/7), göriserdür (GN, I-II, 805/2), kalısardur (GN, I-I, 271/6, 281/2; II-II, 877/1), kapısardur (GN, I-II, 1055/10), olısardur (GN, I-I, 447/9; I-II 921/11; II-I 71/2), olmayısardur (GN, I-II, 605/9), varısardur (GN, II-I, 5/1; 475/4), yanısardur (GN, II-I, 71/2), öyküniserdür (SN, 3358), varısardur (SN, 1717), yiyiserdür (SN, 2279), eyleyiserdür (AD, 261/8)

-(y)IsAr ekini alan bileşik çekimli filer ise; kafir olıyardı (GN, II-I, 91/3), kadem basıyardı (SN, 2097), oynayıyardı (SN, 3046) örneklerinde olduğu gibi -(y)IsAr ekinin hikayesi olarak karşımıza çıkar.

-(y)IsAr ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)IsArlAr taradığımız eserlerde 9 yerde mevcuttur. *Garib-nâme*'de, *Süheyl ü Nev-bahār*'da ve *Mukaddime*'de yer alan bu çekimin olumsuz kullanımına rastlanmamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan -(y)IsAr eki ile ilgili incelediğimiz eserlerde şu sonuca varılmıştır:

-(y)IsAr eki en çok “olmak” fiili ile hem ana fiil hem yardımcı fiil olarak kullanılmıştır.

-(y)IsAr ekinin 1. teklik şahıs çekiminde sadece -vAn ve -Am ekleri kullanılmıştır.

-(y)IsAr ekinin en fazla kullanımı 3. teklik şahısta görülürken en az kullanım 2. çokluk çekiminde ve 1. çokluk çekiminde görülmüştür.

-(y)IsAr eki en fazla *Garib-nâme*'de ve *Süheyl ü Nev-bahār*'da kullanılırken en az *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de ve *Mukaddime*'de kullanılmıştır.

Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerine kadar süren Eski Oğuz Türkçesi'nin dil özelliklerinin çoğu 16. yüzyılın sonlarında başlayan ve 18. yüzyıla kadar devam eden süreç içinde yerini günümüz Türkiye Türkçesi'ne bırakır. 13. 14. 15. ve 16. yüzyılda da görülen -(y)IsAr eki 17. yüzyıldan itibaren kullanılmamaya başlar ve yerini başlangıçta sıfat-fiilken daha sonra gelecek zaman çekim eki olarak kullanılan -(y)AcAk'a bırakır.²²

²² Ahmet Bircan Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.

İKİNCİ BÖLÜM

-(y)A eki

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan -(y)A eki Eski Türkçe’de kullanılan -gay, -gey gelecek zaman ekinden gelmektedir. Eski Türkçedeki -gay, -gey daha sonra -ga, -ge şeklinde ortaya çıkarak Batı Türkçesinde g sesinin düşmesi ile -a, -e şeklinde inkişaf etmiştir. Fakat bu arada zamanla fonksiyon değiştirerek istek eki olmuştur. Zaten gelecek zaman şeklinde bir istek ifadesi, bir tasarlama kipi olarak istek şeklinde de kapalı bir gelecek zaman ifadesi vardır. Bu sebeple ekin zaman anlamını kaybedip şekil fonksiyonunu kuvvetlendirmesi kolay olmuştur.²³

Bergamalı Kadri’nin *Müeyyessiretü’l Ulûm* adlı eserinde gelecek zaman için verdiği üç ekten birincisi -(y)A ekidir. Eserde -(y)A eki ile ilgili verilen örnek şu şekildedir: bilmeye / bilmeyeler / bilmeyesiz / bilmeyem / bilmeyevüz.²⁴

Bu ek Eski Anadolu Türkçesi döneminde yaygın olarak istek kipi olarak da kullanıldığından ekin gelecek zaman için kullanıldığı yerleri tespit etmek oldukça güçtür. “Şekil özelliği ve kavram olarak yakınlığı sebebiyle istek kipi gelecek (ve geniş) zamanda doğmuştur denebilir. O sebeple ek, geniş ve gelecek zaman ifadesini de karşılar.”²⁵

Eski Anadolu Türkçesi döneminde -(y)A ekinin çekimi şu şekildedir:²⁶

Tablo 2.1. -(y)A ekinin çekimi

1. teklik	-(y)Am
1. çokluk	-(y)AvUz
2. teklik	-(y)AsIn
2. çokluk	-(y)AsIz
3. teklik	-(y)A
3. çokluk	-(y)AlAr

²³ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın, İstanbul 1993, s. 287.

²⁴ Esra Karabacak, *Müeyyessiretü’l-Ulûm*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 801, Ankara 2002, s. 15.

²⁵ Musa Duman, *Vasiyyet-name*, R Yayınları, İstanbul 2000, s. 52.

²⁶ Gülsevin, *a.g.e.* s.100.

Her ki kendü eksügin biledura

Durmadın rahmet ana geledura

(GN, I-II, 199/7)

Kim anun hükmin dutarsa şād ola

Yidi tamudan teni āzād ola

(GN, I-II, 933/8)

Hem muvāfık ola hālî yarına

Lāyık ola padişah dīdārına

(GN, II-1, 71/4)

Çün tevāzu‘ ola anunla bile

Hiç gümānsuz Hak ana rahmet kıla

(GN, II-II, 671/5)

Sen üşte gidersin umarın gice

Olıcak varam sana yarın gice

(SN, 1842)

Ayetü’l - kürsī de okı bilesin

Gāyatın bu sözün yakın bulasın

(MK, 1056)

İy la‘l ü lebi kandum cevrün odına yandum

Lutf eyleyesin sandum cānum seven ölsün mi

(AD, 183/3)

Çık[ar]am şârdan bu< n >lardan ayrılām

Göresin kim bunlara ben ne kılam

(YZ, 1482)

Hak Ta‘ālā Kur’ānda buyurmuşdur kim kim tā‘at işlen dürişün eger siz tā‘atda dürişürsenüz toĝru yola kulavuzlayām ucmaĝa kıoyām dimişdür

(M, 39a - 27)

-(y)A eki

Tablo 2.2. *Yūsuf ve Zelīhā*’da -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am

aĝladam	1346
ayrılām	1482
belā kılam	1481
eşidem	1229
eydem	13, 349
fāş eylemeyem	393
görem	1229
görmeyem	1224
gösterem	429
kavuşdurām	1366
kılam	658
öldürmeyem	83
söylemeyem	393
şefā‘at kılam	1519
ünderem	1481
verem	353

Tablo 2.3. *Garib-Name*’de -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am

anmayām	I-II, 861/2
bulām	I-II, 775/7
diyem	I-I, 265/7; II/I, 335/5; II/II, 849/7
dostlık kılam	I-II, 815/3
durām	II-II, 587/7
eydem	I-II, 765/7, 877/9, 885/4; II-II, 493/11, 701/6...Ayrıca 11 yerde daha geçmektedir.
eyleyem	I-I, 133/8; I-II, 809/11

garib kılam	I-II, 815/2
gidem	II-I, 449/11; II-II, 587/7
gideyim	I-II, 895/10
gitmeyem	I-II, 863/9
görem	I-II, 773/2, 775/7
göstermeyem	I-II, 827/9
gülem	I-II, 779/10
hōn eyleyem	I-II, 817/10, 817/11
hōş dutam	I-II, 823/8
irem	I-II, 555/1
işleyem	II-I, 335/4
kılam	II-I, 335/3
mahrūm kalam	I-II, 809/7
mahrūm komayam	I-II, 819/2
mahzūn kalam	I-II, 809/7
n'eyleyem	II-I, 449/11
n'idem	II-II, 587/7
nūş eyleyem	I- II, 817/9
olam	II-I, 125/11
söyleyem	I-I, 133/8
şād eyleyem	I-II, 815/3
tuş eyleyem	I-II, 815/1, 817/9
tuş gelem	I-II, 823/7
tuş olam	I-II, 897/1
virem	II-I, 335/5
virneyem	I-II, 827/9
yād eylemeyem	I-II, 819/2
yād eyleyem	I-II, 815/3
yohsul olam	II-II, 559/6
yurd eyleyem	I-II, 823/4
zulm itmeyem	I-II, 863/9

Tablo 2.4. *Süheyl ü Nev-Bahār*’da -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am

aglayam	778
alam	1165, 1289, 3229
aram	2560
aratduram	4402
armayam	4335
‘arz eyleyem	4850
avlayam	2955
ayırmayam	2817
baglayam	778
bakam	624
bilem	894, 4200

bulam	894, 4200, 4517
bünyād uram	1315
cān virem	1605
çāre kılam	932
çāresin eyleyem	4575
çökem	745
dileyem	745
diyem	948
dönem	2560
du‘ā eyleyem	1067
du‘ācı olam	4715
dürem	4346
dürişem	2392, 2432, 5199
düzem	4037, 4743
eydeyüm	1392
eylük kılam	4363
fidā eyleyem	4850
fidā kılam	1132
fuzullık eylemeyem	2403
gelem	1095
gezem	4037, 4051
gidem	2414
gideyim	2055
girem	693
gönlümi egleyem	624
görem	945, 1315, 2610, 3228, 3901...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
göribilem	4655
görişem	1604
görmeyem	3582
götürem	1614
gözedem	468
güdem	1492
hikāyet kılam	372
içem	1162, 1289
iltem	4402
inayet bulam	372
inem	2560
irişem	763, 1604, 2432, 5199
iş idem	2244
kaçam	2737
kalemi çalam	620
karmayam	4335
karnımı toyuram	2955
kılam	3016
kızam	1962

korham	2561
koşam	4037, 4743
koyam	2737
kul olam	746
kuşanam	2561
kutlu kılam	1095
murāda irem	694
neyleyem	1408
nidem	160, 2144, 3147, 5231
olam	2577
olubilem	4517
ölem	4655
öpem	3905
‘özri dileyem	1741
sabr idem	1492
salam	4328
sanam	1919
sırrunı tutam	1193
sıyam	2106
soram	2610
söylemeyem	2403
söyleyem	1408, 4879
sözinden geçem	1289
süpürem	5180
şerh eyleyem	365
tefahhus kılam	4328
terk idem	2959
tozam	3114
turam	3901, 5196
turayım	3380
turışam	2392
ugrayam	3469
unıdam	1908
unutmayam	3506
uram	1481, 2557
urışam	2392
usanam	1919
uzadam	468
üşenem	2560, 2561
varam	846, 945, 694, 1842, 4346...Ayrıca 1 yerde daha geçmektedir.
virem	524, 746, 3229, 4360, 4742
viribiyem	4743
virtmeyem	2817
yanam	3329
yapışam	1752

yigem	208
yyem	2955
yoram	2955

Tablo 2.5. *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am

baş uram	1304
bildürem	1122
depem	1304
diyem	1198, 1782, 1962, 1986, 2082
du'â kılâm	1917
isteyem	1130
kalam	1087
m'alûm idem	310
nefrin kılâm	592
olam	1729
oturam	1917
öpem	1304
takrir idem	1736
takrir kılâm	1821
yyem	372

Tablo 2.6. *Divan*'da -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am

almayam	199/7
içmeyem	199/7

Tablo 2.7. *Mukaddime*'de -(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am

bildürem	40b - 36
çıkaram	36b - 16
idem	36b - 15, 36b - 17
kulavuzlamayam	39a - 28
kulavuzlayam	39a - 27
ni'met virem	40b - 8
terk idem	39a - 29
tevbe idem	36a - 26, 36b - 13
ucmaga koyam	39a - 27
unudam	39a - 28

Tablo 2.8. *Yūsuf ve Zēlīhā*’da -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz

deyevüz	267
n’edevüz	42
öldürevüz	42
saklayavuz	1013
turavuz	34
varavuz	34

Tablo 2.9. *Garib-nâme*’de -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz

almayavuz	I-I, 249/4
dönmeyevüz	II-II, 949/7
eydevüz	I-I, 249/5
gidevüz	I-I, 245/4
görevüz	II-II, 791/3
irevüz	II-II, 791/3
‘nidevüz	I-I, 245/4
okıyavuz	II-II, 641/4

Tablo 2.10. *Süheyl ü Nev-Bahār*’da -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz

anılavuz	5102
ayak tutavuz	833
bashun eyleyevüz	2606
başumuz koyavuz	5424
bilevüz	2720, 3608, 4275
buyruğun tutavuz	5424
cehdlik kılavuz	2720
çäre eyleyevüz	4324
çıkavuz	5250
diriğ itmeyevüz	5424
diyevüz	1818, 2572
dürişevüz	783
gidevüz	835, 901, 3339, 5252
görevüz	1065
gözin oyavuz	5424
içevüz	1818
idevüz	835
iribilevüz	3286
irişevüz	783
kavuşduravuz	3893
kul olavuz	5049

nidevüz	716, 901, 2550
oturavuz	1935
oynayavuz	1818
tağıdavuz	2657
turavuz	835
unıtmayavuz	5703
uravuz	1065
uzadavuz	2645
varavuz	1055
varıbilevüz	3286
vırevüz	3169
yıkavuz	5250
yıtevüz	2133
yiyeüz	1818, 2572

Tablo 2.11. *Mukaddime*’de -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz

‘āsīlik idevüz	35b - 7
beyān idevüz	3a - 6
bildürevüz	1b - 17, 4b - 33, 16b - 4, 19a - 31, 19b - 38
bilesiz	9b - 28
dutmayavuz	35b - 7
dürişmeyevüz	35b - 7
kulluk idevüz	38b - 33
sevābın bulavuz	37b - 28
tafsīl idevüz	6a - 32
tavzīh idevüz	4b - 15, 30b - 5
terk itmeyevüz	35b - 8
uravuz	36a - 14

Tablo 2.12. *Yūsuf ve Zēlīhā*’da -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn

‘aceb kalasın	555
anlayasın	556
beğenesin	825
bildürmeysin	392
bilesin	349
bulasın	183, 498
devlete erişesin	636
dinlenesin	636
eresin	365
göresin	283, 899, 1482
ni‘mete batasın	636
sanasın	242

satun alasin	174
tanlayasin	556

Tablo 2.13. *Garib-nâme*'de -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn

ākıbet peyvest olasin	I-I, 453/8
alasin	I-I, 347/9; II-II, 815/9, 815/11, 873/2
anılasin	II-II, 931/11
anlayasin	I-I, 101/6, 179/7, 249/10, 305/1, 443/6...Ayrıca 12 yerde daha geçmektedir.
almayasin	II-II, 841/8
bakasin	II-I, 139/11, 145/6, 149/11, 155/7, 161/7...Ayrıca 4 yerde daha geçmektedir.
bilesin	I-II, 641/5, 641/11, 665/8, 683/6, 687/5...Ayrıca 102 yerde daha geçmektedir.
bilmeyesin	I-I, 93/11
bulasin	I-I, 299/3, 491/8; I-II, 641/1, 645/1, 649/6...Ayrıca 8 yerde daha geçmektedir.
bulmayasin	I-I, 93/11
cavidan kalasin	I-I, 299/3
dadını alasin	II-II, 919/6
dirlik bulasin	II-II, 833/1
döstlık kılasın	II-II, 791/9
dutasın	II-II, 797/7
gidesin	II-II, 827/8
göresin	I-I, 97/7, 103/6 155/11, 187/11, 443/9...Ayrıca 14 yerde daha geçmektedir.
görmeyesin	I-II, 685/3, 687/11; II-II, 845/1
hākīm-i mutlak olasin	II-II, 831/8
içesin	I-I, 383/11
iresin	I-I, 533/1, 637/9, 651/6, 707/10; II-II, 637/6...Ayrıca 3 yerde daha geçmektedir.
irişesin	II-II, 815/4
işidesin	II-II, 829/5, 829/7
işleyesin	II-III, 831/3, 831/8
kalasin	I-II, 833/8
kalmayasin	II-I, 199/5
kılasın	I-II, 673/9
kopasin	I-II, 569/6
kullıgını kılasın	I-II, 641/11
kulmayasin	I-I, 441/9
kurtarasın	I-I, 179/7
lāyık olasin	I-II, 607/9
maksuduna iresin	I-I, 161/7; I-II, 721/8
müsmil olasin	I-II, 827/10

n'eyleyesin	I-II, 659/4, 823/6
n'idesin	I-II, 661/11
ograyasın	II-I, 445/1
olasın	I-I, 89/10, 161/8; I-II, 789/5, 833/8, 939/4; II-II, 823/6; II-I, 153/7...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
öğrenesin	II-II, 797/7
ölesin	I-I, 453/11
sırrına ırmeyesin	II-II, 845/1
sıyasın	I-I, 147/7
sorasın	I-I, 103/6
şad olasın	I-I, 99/6; I-II, 707/10
şükr idesin	I-I, 383/11
teferrüc kılasın	II-II, 813/4
tefekür kılasın	II-II, 811/2, 813/1
terk idesin	II-II, 827/10
tevâz' u kılasın	II-II, 819/1
tuyasın	I-I, 239/8, 291/7
utanasın	I-I, 153/9
varasın	I-I, 177/9; I-II, 691/1; II-II, 797/6, 827/8
var olasın	II-II, 887/5
viresin	II-II, 815/11
yanasın	I-I, 153/9
yandurasın	I-II, 545/3
yıylayasın	I-II, 633/6
yiyesin	I-II, 557/4, 871/11
yol bulasın	I-II, 909/7

Tablo 2.14. *Süheyl ü Nev-Bahār*'da -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn

açasın	3895
'adl eyleyesin	5495
alasın	3171
alıviresin	3301
anlar olasın	2353
anlayasın	3761
āvāre olasın	703
'azm idesin	4438
bekleyesin	1759
belāyı savasın	2268
benzedesin	2230
bıragasın	4043
bildüresin	1362
bilesin	353, 1747, 3195, 4741
bilmiş olasın	5179

bir olasın	1324
bulasın	268, 570, 756, 811, 1421
bulmayasın	4102
buluviresin	3301, 3505
buyurasın	3643, 4742
çâre kılasın	1747
çâre ve tedbiri kılasın	3119
çıkarsın	5417
çıkasın	3845
dileyesin	131
dinç olasın	211
diresin	683,1233
diyesin	3023, 989, 4742, 5372, 1197...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
dönesin	4641
döyemeyesin	1780
düşü olasın	4141
düzesin	4973
fazl eyleyesin	5495
firişte olasın	646
gelesin	1092
getüresin	744
gidesin	1576, 3786
giresin	683, 809
gizleyüblesin	1193
göresin	2339, 3026, 3895, 1257, 1305...Ayrıca 7 yerde daha geçmektedir.
gösteresin	1880
güzend degürmemiş olasın	2772
haber kılasın	4741
icâzet viresin	945
iresin	988, 809
iltesin	3133
isteyesin	756, 4145
işidesin	2850, 4904
iş göresin	766
kabûl kılasın	1054
karâr tutasın	278
kavışasın	2450
kılasın	1324
kurtarasın	4686
maksûduna iresin	1233
maslahat göresin	5237
murâdına iribilesin	3918
nazar kılasın	1454
nidesin	765, 1441, 3786, 4451

nisār idesin	4315
nitesin	4682
nolasın	3745, 2248
olasın	1814, 2033, 2248
oturasın	744, 766, 781, 5196
sabr idesin	1576
saçasın	1188
sanasın	1558, 1584, 1655, 1870, 1875...Ayrıca 37 yerde daha geçmektedir.
sanur olası	4224
sevāb bulasın	1711
sımarlayasın	3171
silesin	1193
sine koyasın	703
söz açasın	1188
şāh olası	756
şefā'at kılasın	2638
tagıtmayasın	683
tanlayasın	3761
tartasın	1880
teferrüc idesin	1058, 1305
teferrüc kılasın	3026
timarlayasın	3171
turasın	766, 2339, 4604
tutaş olası	2814
unıdasın	4223
ümüzüne iresin	3289
ümmizünü üzesin	4973
varasın	4408, 3786
varıbilesin	3918
varmış olası	2777
viresin	1405, 2187, 2314
viribiyesin	4742
yasın dutasın	4145
yatasın	640
yigit olası	4643
yitesin	4682
yiüyüviresin	3511
yol alası	4334
yürür olası	4334

Tablo 2.15. *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn

bilesin	1056, 1199, 1615
bilinmeyesin	592
bogazlayasın	401
bulasın	401, 1056, 1635
bulunmayasın	592
diyesin	1764
dökilesin	1571
göresin	643
işledesin	403
kalasın	1572
kılasın	909
rusvâ olasın	517
sanasın	274, 1334, 1369, 1619
urasın	1331

Tablo 2.16. *Divan'da* -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn

bulasın	121/4
çıkasın	213/1, 213/3, 213/4, 213/6
dirig idesin	144/5
diyesin	84/5
emesin	291/6
göresin	11/59, 13/15
güldüresin	237/2
hidâyet bulasın	244/2
hücum idesin	23/20
huş-yâr olasın	308/1
kan idesin	213/6
kurbân olasın	204/7
lâyık kalasın	216/7
makâm tutasın	255/7
men 'idesin	244/7
mukim olasın	255/7
müşteri olasın	202/5
nazm idesin	6/48
nukl idesin	251/6
lütf eylesin	183/3
Yusuf olasın	253/7
yâr olasın	308/1

Tablo 2.17. *Mukaddime*’de -(y)A ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn

bıragasın	33a - 18
bilesin	5b - 36, 34a - 27, 34a - 27, 35b - 27
diyesin	40a - 38
dostlarından olasın	31a - 30
göresin	33a - 18
gülesin	40a - 36
iş işleyesin	38b - 24, 38b - 26
i’tikād idesin	39a - 21
kāhellik idesin	40a - 38
kan ağlayasın	40a - 36
oynayasın	40a - 36
ölesin	32a - 17, 32a - 18
sakınasın	31a - 29
sabr idesin	36a - 19
söylemeyesin	38b - 24
tevekkül itmiş olmayasın	39a - 20

Tablo 2.18. *Yūsuf ve Zelīhā*’da -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz

kalasız	89
yitüresiz	1012

Tablo 2.19. *Garib-nâme*’de -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz

başarasz	I-II, 1045/1
bulasız	I-I, 55/8
bulmayasız	I-II, 847/9
göresiz	II-II, 639/3
hüküm idesiz	I-I, 169/4
iresiz	I-I, 169/4
yoldaş olasız	I-II, 577/8

Tablo 2.20. *Süheyl ü Nev-Bahār*’da -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz

alasız	1064, 1093
buyurasız	828
dinç olasız	5565
gelesiz	825, 1280
gidesiz	2081
göresiz	2657

gülesiz	826
haber viresiz	4754
ırasız	827
olasız	826, 2827
sımayasız	1280
üşenesiz	827
üşenmeyesiz	5565
varasız	827

Tablo 2.21. *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz

basasız	524
geçesiz	524
iresiz	557
şâh olası	933
viresiz	1072

Tablo 2.22. *Mukaddime*'de -(y)A ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz

'âsilerden olası	39a - 28
------------------	----------

Tablo 2.23. *Yūsuf ve Zēlîhā*'da -(y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A

'acebleye	765
abbak ola	802
ağlaya	519
ala	638, 962
arta	816
asa	638
āvāz gele	516
'azāb göre	935
bağışlaya	1326, 1419
bakdura	942
başlaya	800
bırağa	88
bite	729
bitmeye	730
bula	1047
bunlana	731
cömerdlik kıla	1419
çika	801
çıkara	800

derile	1420, 1422
deye	134, 557, 774, 793, 877... Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
dileye	778, 818
dinlene	731
diri kıla	512
döne	774
düşe	515, 1193
ede	792
emir kıla	761
eyde	1423
geçe	518, 934, 940
gele	134, 152, 638, 797, 877
gelmeye	1013
getüre	801
gide	799, 811
gire	183
göre	762, 763
görklü ola	174
güle	513, 811
haber vere	779
hayrân kıla	815
ısmarlaya	1499
içe	518
imrene	174
ķabûl kıla	818
kaça	799
kıldura	939
kıyâmet kopa	1420
kızlık ola	730
ķurdura	932, 939
meded kılmaya	89, 943
n'eyleye	1394
ni'mete bata	729
nişân ola	803
n'ola	709
oda düşe	935, 941
ola	659, 729, 730, 821, 982, 1346...Ayrıca 1 yerde daha geçmektedir.
pişe	515
rahmet kıla	821
rûzî kıla	815
salavât vere	799
secdeye ura	793
seve	976
sevine	513
sevmeye	976

sile	811
sora	933, 1422
şordura	932
söyleye	417, 430, 556, 774, 1229
şükr eyleye	812
tapuya tura	659
tarlık ola	730
toylaya	519, 812
tura	761
uç	934, 940
vara	351, 779
vere	814, 949
yaga	729
yeriše	1475
yeye	638, 935
yıkdura	942, 943
yuya	801

Tablo 2.24. *Garib-nâme*'de -(y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A

ac ola	I-I, 415/10
açaydı	II-I, 201/7
açıla	I-I, 249/6; I-II, 935/5; II-II, 583/7, 829/11, 891/7... Ayrıca 1 yerde daha geçmektedir.
‘afv ola	II-II, 685/11
āh kıla	II-I, 11/9
ahtara	II-I, 189/11
aka	II-I, 11/4
‘akl ola	II-II, 647/5
ala	I-II, 639/11, 647/1, 857/9; II-II, 557/1, 759/10... Ayrıca 4 yerde daha geçmektedir.
aldanmaya	II-II, 827/6
alplik eyleye	II-II, 567/5
anlada	I-I, 455/10
anlaya	I-I, 171/3; II-II, 583/6, 621/4, 819/7
anmaya	II-II, 737/10
arta	II-II, 673/11
artadura	I-I, 385/7
āsān eyleye	I-II, 707/9
āşikārā ola	II-II, 583/6
atlana	II-I, 175/2
ayılmaya	I-I, 229/4, 291/11
‘azāb göre	II-II, 759/8
āzād ola	I-II, 583/7, 823/3, 933/8
bağlana	I-II, 803/4

baka	II-II, 713/10, 803/11
bāki kala	I-I, 153/8, 155/6
baş ola	II-II, 659/9
başdurmaya	II-II, 803/6
başlaya	II-II, 647/5
bayık ola	I-I, 365/1
bekleye	II-II, 559/9, 803/7
benzeye	I-II, 855/2
berk ola	II-II, 571/2
besleye	II-II, 803/7
bildüre	I-I, 443/6; II-II, 615/2
bile	I-I, 171/3, 209/11; I-II, 937/8; II-II, 543/10, 745/9...Ayrıca 5 yerde daha geçmektedir.
bileydi	I-I, 343/7
biline	II-II, 583/7
bisleye	I-II, 643/6
bişe	II-I, 11/3
bite	I-II, 871/10
bitüre	II-II, 517/8
boylaya	I-I, 31/1
boy ola	II-II, 675/9
bula	I-I, 129/3, 209/11, 299/5, 355/8; I-II, 677/4...Ayrıca 10 yerde daha geçmektedir.
bulmaya	I-II, 637/7; II-I, 69/11; II-II, 687/10
bulunmayaydı	I-II, 593/5
bünyād ola	I-I, 229/5
cūd ola	I-I, 485/1
dege	II-II, 817/2
degüreydi	II-I, 203/3
dermān ola	II-I, 803/8
dilden dile düşe	II-II, 819/8
dile gele	II-II, 581/8
dileye	II-II, 793/8
dinç ola	II-II, 803/3
dinleye	II-II, 621/4, 703/9
direk ola	II-II, 563/7, 565/2, 803/4
dirile	I-I, 95/11
diye	I-I, 231/7
doga	I-I, 393/10
döstlik kıla	II-II, 773/2
döst ola	II-I, 115/3; II-II, 769/8
döne	II-I, 413/5; II-II, 817/2
dura	I-I, 431/7; I-II, 831/10
durımaya	II-II, 555/7
durmaya	I-II, 539/9
duta	II-II, 571/1, 835/8
dutaydı	I-II, 861/10

dürgüre	II-II, 831/9
dürr-i yetim olmayaydı	II-II, 903/2
düşe	I-II, 997/4
düşmanlık ide	I-I, 349/10
düşmen kalmaya	II-II, 769/7
eke	I-II, 759/3
el vire	II-II, 663/1
emn ola	II-II, 663/1
esbâb olmaya	II-II, 667/2
ese	I-II, 851/6
fâsid olmaya	I-II, 575/9
garka vara	I-II, 937/5
geçe	I-I, 111/8; I-II, 947/7; II-II, 647/6
geçmeye	II-II, 571/3
geçüre	I-II, 639/2
gele	I-II, 583/10, 651/5, 819/11, 1045/11; II-I, 11/6... Ayrıca 5 yerde daha geçmektedir.
gelmeye	I-I, 59/10; II-II, 825/4
gelüdura	I-I, 199/7
gide	I-I, 511/6, 211/2
gile kılmaya	II-II, 657/3
gire	II-I, 399/10
gönül vire	I-II, 819/1
göre	I-I, 187/5; I-II, 923/6; II-I, 115/3; II-II, 713/11
görine	I-II, 937/7; II-I, 5/11
görmeye	I-II, 553/9; II-I, 19/2, 19/3
görnüdura	I-II, 555/5
görnügele	I-I, 249/7, 443/7; I-II, 553/6; II-I, 11/10
görüne	II-I, 403/11
göstere	I-I, 31/7; II-I, 189/11; II-II, 615/2, 623/2, 761/2... Ayrıca 1 yerde daha geçmektedir.
götrile	I-II, 937/5; II-I, 5/10, 11/10; II-II, 829/5
götüre	II-II, 713/11, 917/8
gözleyeydi	II-I, 457/5
hall ola	II-I, 329/10
harâb ola	II-II, 563/1
harbi ola	II-I, 329/9
hâs ola	II-I, 699/2
hâzır ola	II-I, 11/6
helâl ola	I-I, 385/7
hikmete ire	I-I, 37/10
hisâb vire	II-II, 759/8
hoşnüd ola	II-II, 687/7
ışıya	II-I, 249/9
îbret ala	II-I, 423/11
îbret ola	II-I, 403/11
içile	II-I, 11/4

ihsân ola	II-II, 803/8
‘ilmi ola	II-II, 691/3
ilte	I-I, 31/7; I-II, 1109/6, 1119/3, 1119/4; II-I, 49/9...Ayrıca 3 yerde daha geçmektedir.
imâm ola	II-II, 641/8
imin ola	II- II, 655/2
ine	II-I, 413/5
ire	II-I, 425/4; II-II, 671/8, 711/6, 891/8
irgüre	I-I, 1049/11; II-II, 803/2, 831/9
irişe	II-II, 679/3, 773/3, 795/11, 823/6, 829/2
irişeydi	II-II, 711/1
irişüdür	II-II, 711/11
irşad eyleye	II-II, 641/8
isteye	II-II, 673/11
iş ide	II-II, 553/6
işleye	I-I, 643/6, 857/1, 871/8; II-II, 537/7, 703/9... Ayrıca 1 yerde daha geçmektedir.
‘itâb olmaya	II-II, 913/3
ittifâk kıla	II-I, 5/10
‘iyd ola	I-I, 583/8; II-II, 663/9
‘izzet kıla	I-I, 31/5
kabûl olmaya	II-II, 693/3, 695/10
kala	I-II, 651/5, 839/1; II-I, 181/11; II-II, 831/10
kalaydı	II-I, 559/10
kalmaya	I-II, 555/3; II-II, 819/11
kasd urmaya	II-II, 803/6
kese	I-II, 851/6
kıla	I-II, 553/11, 617/8, 639/8, 701/7
kopa	II-II, 533/3, 793/5, 831/5
kovmaya	II-II, 563/1
kudrete gire	I-I, 37/10
kul eyleye	II-II, 829/8
kul ola	I-I, 31/5, 225/11
kulavuz ola	II-II, 815/4
kût ola	I-I, 455/9
kuvvetlene	II-I, 175/2
künc ola	II-II, 803/3
l’ anet ola	I-II, 841/5
lâyık ola	I-I, 199/8, 365/1; I-II, 583/10; II-I, 71/4, II-II, 643/5...Ayrıca 5 yerde daha geçmektedir.
mahkûm ola	I-I, 363/9; II-II, 491/8, 813/6, 813/7...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
m’alûm ola	I-I, 407/11, 443/7; I-II, 553/6, 579/4, 641/10...Ayrıca 6 yerde daha geçmektedir.
mahmûd ola	II-II, 689/7
mahrûm kala	I-II, 841/5; II-I, 3/7, 69/11
mahv ola	I-II, 937/7; II-II, 615/1

mansūr ola	II-III, 831/4
mʿaruf ola	II-II, 699/9
mihrāb olmaya	II-II, 667/2, 669/5
muhkem ola	I-I, 363/9; II-II, 653/5
muhtāc ola	II-II, 817/1
murād bulına	II-II, 801/10
mutābık ola	II-II, 837/7
münʿim ola	II/II, 663/10
münkād ola	II-I, 329/8; II/II, 815/7
nʿeyleye	I-I, 489/7, 489/8; I-II, 617/8, 633/1, 639/8...Ayrıca 4 yerde daha geçmektedir.
nʿide	I-I, 211/2, 231/7
nisār kıla	II-II, 575/7
niyaz kıla	I-II, 823/1
ola	I-I, 279/8, 155/6, 363/7; I-II, 553/9, 679/2...Ayrıca 33 yerde daha geçmektedir.
olmaya	I-II, 555/3, 815/5, 1121/5; II-I, 11/1, 69/11...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
olmayaydı	II-I, 593/4
oturaydı	II-I, 831/4
ölmeye	I-I, 405/3
pāsbān ola	II-II, 803/5
rāhat bulmaya	II-II, 825/4
rahmet bula	II-II, 693/9
rahmet gele	I-II, 583/5
rahmet kıla	II-II, 523/8, 671/5, 699/4, 825/5, 903/6
rahmet ola	II-II, 773/4, 805/1
rāzı ola	II-II, 643/5, 823/3
rāzı ve hoşnūd ola	II-II, 791/4
rehber ola	I-I, 517/4
rūzi kıla	I-I, 87/1; I-II, 739/3, 783/5
saçıla	I-I, 249/6; I-II 583/7, 891/7, 927/9
sag ola	II-II, 829/11
saklaya	II/II, 803/1
sarf ola	I-II, 937/6; II/I, 181/11
saya	I/I, 519/7
seçe	II/II, 647/6
seçeydi	II-I, 201/7
sehavet olmaya	II-II, 665/3
sehv ola	II-II, 615/1
selām vire	I-II, 823/2
seve	II-II, 829/8
sevmeye	I-II, 563/1
seyrān ola	II-II, 815/6
sıya	I-I, 135/7
sora	II-II, 749/2
söke	I-II, 759/3

söyleye	II-II, 623/2
söyleyeydi	II-I, 457/5
sücūd kıla	I-II, 689/8
süre	I-II, 639/2
sürile	I-I, 95/11
şād ola	I-II, 823/3, 583/7, 933/11; II/II, 641/9
şādi kıla	II-II, 663/5
şefa ‘at bulmaya	II-II, 665/3
şefā ‘atçı ola	II-II, 759/10
şefā ‘at kıla	II-II, 849/4
şem‘ ola	II-II, 909/2
tagıdan olmaya	II-II, 803/1
tamām ola	I-I, 355/8; II/II, 803/10
telbis ola	II-II, 639/9
terk ide	II-II, 819/11
terk itmeye	II-II, 793/5
tok ola	I-I, 663/8
tonana	I-II, 571/1
toya	II-I, 801/11
tura	I-II, 1043/9
tuş gele	I-II, 805/3
tuya	I-I, 135/7
uta	I-I, 565/5, I-I, 295/2
utana	I-I, 199/9, 497/11
uyadur	I-II, 779/6
ündeyeydi	I-II, 567/10
vara	I-I, 187/5; I-II, 651/10; II/II, 499/7
varaydı	II-II, 781/4
vire	I-I, 249/4; I-II, 555/4, 871/11; II/I, 9/10, 9/11... Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
yanmaya	II-II, 827/6
yapa	II-II, 533/3
yār ola	II-II, 679/2
yarasa	II-II, 677/8
yayıla	II-II, 557/2, 699/7
yayılmaya	I-I, 229/4
yazıla	I-II, 811/3
yıka	II-II, 533/3, 819/11
yıkaydı	II-I, 861/10
yig ola	II-I, 69/9
yine	II-I, 11/3
yiye	II-II, 805/2
yol açā	I-I, 111/8
yoldaş ola	I-II, 1043/11; II/II, 659/9, 691/4
yurd eyleye	II-II, 911/7
zād ola	I-II, 661/7

zāhir ola	I-II, 553/5
zikrūn eyleye	I-I, 31/1

Tablo 2.25. *Süheyl ü Nev-Bahār*'da (y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A

‘aceb olmaya	5047
adunuzu çıkara	1021
aglaya	3736
ahmaya	1819
aka	1405
‘akl ola	56
ala	5306
aldanmaya	2835
anar ola	5197
araya	5231
āşikāre kıla	592
ayırardı	2386
ayrı olabile	1939
baka	157, 4579
başarı bile	5159
başından çıka	3688
bekleyübile	3264
benzeyübile	2680
bildüre	5258
bile	88, 592, 1701, 2465, 3572...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
biline	2984, 3717
biliş ola	811
bine	2076
bisleye	2359, 4250
bite	1412, 5586
boş olmaya	5291
bula	165, 210, 3528, 3965, 3759...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
bulaşa	4253
bulaydı	334
bulına	102, 3717
bulımaya	5101
bulmaya	5047, 5234
buluvire	2961
cānına kıya	4938
cān vire	398
çaka	3688
çāre bula	735
çıha	2937

çıkara	3974
dermān ola	1604
dınmaya	37
dinlenmeye	5184, 5232
dilüm vara	4117
dinlene	3363
dökile	3281
döleneydi	1928
döne	366, 1442, 5006
du‘ā okıya	2478
dura	2829
dümük ola	4043
düriş ola	570
düşe	2380
düte	4735
düze	2900
düzile	2109
eglene	1442
ehl ola	3180
elümi tuta	166
eriye	1405
eskiye	1912
eyleye	8
fahr bola	4586
fark ola	159
fevt ola	1612
fuzullık kıla	5256
geçe	1495
geçedi	2125
geçemeye	942
gele	784, 1466, 2345, 2866, 4162...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
gelmeyedi	1661
gide	2459, 2843, 3808, 5184, 5234
gire	972, 1679, 4401
göre	120, 860, 1055, 1362, 1692...Ayrıca 11 yerde daha geçmektedir.
görmez ola	2359
görmüş ola	4323
götüre	5011
götürmeye	5024
gözede	179
gözün açıla	1058
gücin ola	3104
güle	3736
günün geçüre	4250
gün ola	1758, 4223

Hakkı duta	57
hāl ola	1829
hāmlamış ola	3314
hāsıl ola	2358
hāsılun ola	3665
helāl düşmeneydi	392
helāl olmaya	1519
hüküm ola	3643
ıslana	3180
ide	5, 2843
ihtilāt itmeye	4587
ilte	3310
incine	1730
incinmeye	37
indürmeye	75
ire	1730
irişdüre	642
irişe	3317
isteye	120
isteyü	4655
işleye	172
işüm ola	755
i‘tibār eyleye	2666
kabül ide	759
kaçı	4641
kala	2467, 3731, 5100
kalmaya	5020
kanına gire	3688
kanımı döke	4120
karār tuta	2471
katlana	2179, 4840
kavuşdura	2961
kayıra	4580
kaynaya	3541
kıla	1762
kısmet kıla	785
kısmet ola	1477
kıyāmet kopa	5693
komaya	5006
kova	310
koyadı	2413
kulavuz ola	2142
kul ola	102
kurtara	2960, 4279
lāyık ola	2888
māt ola	2156, 4701

mecāzi ola	3553
mehl ola	3655
muhāl ola	5441
müstahik ola	96
neyleye	4505
nide	3407, 3808
nişan virmiş ola	1814
nola	1809, 2065, 2631, 2850, 4904...Ayrıca 7 yerde daha geçmektedir.
okına	5626
okıya	376, 1022
ola	367, 562, 703, 3520, 3915...Ayrıca 20 yerde daha geçmektedir.
olaydı	2440
olibile	1930
olmaya	1627, 4561
onara	730, 4401
otura	5011
oturmaya	5024
öge	1021, 4278
öğine	2839
ögüdi tutaydı	5071
ögüt esleye	4250
öyküne	3774
peşiman ola	3013
rahmetüm ola	117
râzını dimeye	5010
revâ göre	3136
revâ ola	88, 2080, 4553
saçıla	1058, 2150
sapmaya	57
sarp ola	5616
satun ala	3991
savâb ola	1711
savura	2548
savurmaya	75
saya	407
sayrılık ide	640
sehl ola	1664, 2662
sevindüre	4698
sevine	3896
sıga	123
sına	1941
sınmaya	1992
sora	3715, 4110
söyleye	1107, 5037
şâh ola	5046

şefâ‘at kıla	165
tala	3977
tamām ola	376
tapmaya	57
tar ola	2655
toh ola	2866
toylaya	1107
tura	2548
tuta	3104, 4735
tuya	2117
uçā	1960, 3808
ugraya	103
teşviş ola	2152
uma	1743
unıda	3407
unıdılmaya	5626
unıtmış ola	2465
usana	2117
uslana	3180, 3404
utana	97
uya	1445
uyıya	2359, 2467, 3363
ütüzmeğe	5006
üze	2901
vara	99, 735, 2900, 3977
varadı	2386
vebāl ola	2716
vire	759, 761, 2058, 5221, 5398
yādigār kala	226
yana	2059
yapılmayaydı	1529
yār ola	2655
yata	2359
yavu kılmaya	5136
yavuz ola	2142
yazıla	2636
yıkıla	2230
yıyıla	4578
yigrek oladı	863
yimeye	5010
yitüribile	3988
yiye	2359, 2927
yola gire	5203
yük ola	327
yüz çevüreydi	2368
yüzin çevüre	3336, 5101

zahm ola	2150
zāyi 'ola	691
zeval ırmeye	420

Tablo 2.26. *Menâkıbu'l Kudsiyye'de (y)A* ekinin 3. teklik şahıs çekimi *-(y)A*

açıla	10
amân bula	2064
basâ	167
bıkr ola	405
bildüre	1398
bile	721, 108, 1076
bileydi	284
biline	303, 511
bilinmeye	1954
bilmeye	1122
bite	304
bitüre	721
bulımaya	466
bulına	1063, 1956
bulınmaya	1573
çık	400
çıkma	720
degmeye	1664
destgir ola	506
dilde kala	388
dile gele	1341
diye	137
duta	403
dutmaya	1956
eydile	312
farz bile	1076
geçe	406, 883
geçmeye	181
gele	181, 312, 525, 721, 1571
gendüye gele	506
gide	525
gıştıarı kıla	1074
gırmeye	720
göre	348
göribile	2031
görine	303
görinmeye	934
götürmeye	203
halâl ola	405

halifa ola	527
haml itmeye	204
harāb olmaya	720
hızr ola	936
hōr u hakir kıla	934
idine	566
ire	246
irişe	372, 511
iriştüre	205
kabūl kıla	915
kala	719
kese	467
keşf itmeye	202
keşf ola	303
kısmat ide	524
kulavuz ola	654
kurbān ideydi	1389
kurbān ola	205
kurtıla	852
mahal virmeeydi	1629
mahv ola	1572
malāmat ola	445
m‘alūm ide	1608
m‘alūm kıla	1526
m‘alūm olmaya	1142
muhit ola	1055
mürid kıla	529
mürtefi‘ ola	1954
namaz kıla	402, 1076
niyāz kıla	31
okına	1000, 1216
ola	185, 200, 635, 654, 1062...Ayrıca 7 yerde daha geçmektedir.
otura	721
ölmiş ola	897
rahmat kıla	933, 1569
rahmat kılmaya	505
rustahız kopmaya	435
sarf ola	1078
sāz ola	1415
söyleye	302
sūrat bula	304
süre	526
sūrūr ola	515
şikār kıla	1972
tahsin kıla	1198, 1489

talab kılmaya	30
ta'rif kıla	137, 1999
tavārih ola	388
temiz olmaya	544
terk ide	1659
terk ola	1661
tevbe kıla	506
t'evil kıla	1489
uçā	406
unutmaya	206
ura	1953
vara	203, 719, 721
vire	526, 1331
virmeğe	1565
yaza	1603
yazıla	1216
yuya	1571
yüzile	200

Tablo 2.27. *Divan'da* (y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A

hatm ola	44/9
hayf ola	213/3
kalmaya	44/9
n'ola	202/5
ugraya	81/4
unutmaya	13/41
yana	171/1

Tablo 2.28. *Mukaddime'de* (y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A

'ādet ola	36b - 14
agulu yılana döndüre	33a - 12
aklı zāil olaydı	5b - 23, 5b - 25
aldaya	29b - 14
anlaya	29b - 24, 29b - 26, 38b - 7
bağışlaya	7a - 1
baglana	26b - 18
baka	29b - 23, 38b - 10
bildüre	35b - 31
bile	29b - 33, 34b - 33, 38b - 6, 38b - 7, 39a - 23...Ayrıca 1 yerde daha geçmektedir.
boy kıla	37b - 9
cıkara	22b - 38

dimeye	34a - 15
dölendürmeye	16a - 16
dürüşmeye	39a - 23
emîn eyleye	33b - 8
endîşesin ideyidi	29b - 39
ezberleyeyidi	29b - 39
fâyide ola	39a - 12
fıkr ide	29b - 23, 29b - 25, 38b - 17
gâlib ola	29b - 33
gele	2b - 21
geleydi	4a - 9
getüre	35a - 35
getürmeye	37b - 7
gönlinden çıkarmaya	37a - 27
gözleri kamaşaydı	5b - 25
günâhlardan geçe	37b - 29
hamd ü senâ ide	35b - 32
hâsıl ola	38b - 25, 38b - 26
hicret ide	37b - 29
hisâblaya	22b - 38
hoş gele	37b - 15
ırak düşüre	29b - 14
‘ibâdet ide	37b - 37
işleye	40b - 5
i‘tibâr ola	39a - 12
ķabûl ola	31a - 30
kâhallik itmeye	35b - 2
ķanâ‘at itmeye	39b - 7
kopa	39b - 34
korkmaya	37b - 9
kurtıla	32a - 13
ķuvvet vire	5b - 27
melûl ola	33b - 25
muhkem ola	40b - 16
namâzın kıla	8a - 19
okuya	35b - 31
ola	37b - 17
olmaya	36a - 22
orûcın duta	8a - 19
öğine düşeydi	40b - 19
ögrene	39b - 7
ögünde dutaydı	29b - 39
ögüne bıraķa	32a - 18, 33a - 31, 33b - 34
öğütleye	32a - 19, 35b - 18, 35b - 20
öldüre	36b - 18
‘öşrin çıkara	35b - 1

peşīmān ola	36a - 22
rāzı ola	34a - 15
rāzı olmaya	38b - 18
sabr ide	37b - 14, 37b - 19
sarf ide	7a - 21
secde-i sehv ide	16a - 9
sevabın bula	39b - 34
sevābın yutmaya	32a - 19
seve	35a - 35
sevgüsın gidere	31a - 33, 32a - 13, 33a - 31
sıya	37b - 29
söyleye	35b - 31
süstlık itmeye	35b - 17
şakī ola	36b - 18
şikāyet itmeye	35b - 17, 37b - 14
tagyīr ola	15a - 30
takdīr gözede	7a - 17
taksīrlik itmeye	35b - 20
tamuya girmeye	7b - 23
tedbīrinde olaydı	29b - 39
terk ide	35a - 39, 35b - 5, 36a - 22
tevbe idemeye	36b - 14
toldura	33b - 9
uçmaga girmeye	7b - 23
uçmaga koya	40b - 5
vire	7a - 2, 35b - 1
virme	37b - 29
virme	23b - 4
yanaydı	5b - 26
yarlıganmaklık dileye	21a - 10
yata	8a - 19
yiltene	30b - 5
yirine getüre	37b - 18
yirine getürile	38b - 5
yuya	8a - 30
yüregi yarılardı	5b - 23
zahmete katlanmaya	6a - 23
zāyi ‘itmeye	37b - 9
zıkr ide	35b - 31, 38b - 7

Tablo 2.29. *Yūsuf ve Zēlīhā*’da -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr

bekleyeler	933
çıklaralar	635, 637
deyeler	805
geçmeyeler	515
geleler	806
geydüreler	635
gireler	803, 804
göreler	804, 845
koyalar	638
salavât vereler	799
unudalar	849
ürkeler	805

Tablo 2.30. *Garib-nâme*’de -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr

alalar	II-II, 909/9
analar	II-II, 931/11
anlayalar	I-I, 391/2
anmayalar	II-II, 909/9
bileler	II-I, 433/9; II-II, 927/10; I-I, 17/6, 91/9, 187/11... Ayrıca 16 yerde daha geçmektedir.
dapalar	I-II, 823/2
dinleyeler	II-II, 669/7
direler	II-II, 891/6
eydeler	II-I, 11/9
göreler	II-I, 13/1
ihtiyâr kılalar	II-I, 433/9
isteyeler	II-I, 11/8
katlanalar	II-II, 669/7
soralar	II-II, 891/6
söyleyeler	I-I, 325/8
yiyeleler	II-II, 909/9
yoldaş olalar	II-II, 955/5

Tablo 2.31. *Süheyl ü Nev-Bahâr*’da -(y)A ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr

bileler	340
bulmayalar	1716
çıklaralar	2938
diyeler	1022, 5596
du‘â eyleyeler	5411
du‘â kılalar	340

geleler	828
gideler	4788
giyeler	829
görelere	2244, 3820
içeler	829
idimeyeler	4066
kılalar	1902
kılum kımradımayalar	2475
nideler	4788
teferrüc kılalar	1385
yyeler	829, 2938

Tablo 2.32. *Menâkıbu'l Kudsiyye'de -(y)A* ekinin 3. çokluk şahıs çekimi *-(y)AlAr*

anlayalar	1077
bileler	569, 1122
diyeler	556
dökeler	342
el etek dutalar	1079
geyeler	523
hutbayı okıyalar	521
istikbâl kılalar	342
mürid olalar	1079
olalar	528
süreler	523
ta'ab çekeler	528
terk ideler	1075
uyalar	556
vireler	567
yuyalar	521

Tablo 2.33. *Mukaddime'de -(y)A* ekinin 3. çokluk şahıs çekimi *-(y)AlAr*

'āzāb ideler	36b - 27
bileler	39b - 29
cıkalar	26b - 17
dirileler	22b - 34
getüreler	33b - 23
ihrām bağlayalar	26b - 17
işleyeler	39b - 28
magrur olmayalar	39b - 29
müsülmân olalar	7b - 9
ölmeyeler	5b - 28
sarf itmeyeler	29b - 20

tamuya koyalardır	33b - 23
vireler	26a - 1, 26a - 5
yyeler	25b - 39

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde -(y)A eki geçirdiği ses değişimleriyle birlikte bir görev dallanmasına uğramış olmasına rağmen metinlerimizde gelecek zamanı göstermesi bakımından canlılığını devam ettirmektedir.²⁷

-(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi olan -(y)Am incelediğimiz tüm eserlerde görülmektedir: *Yusuf ve Zeliḥā*'da 16, *Garib-nâme*'de 60, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 140, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 19, *Mukaddime*'de 12, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda ise 2 yerde geçmektedir. En fazla *Süheyl ü Nev-bahār*'da kullanılan bu ek en az Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda karşımıza çıkar.

-(y)A ekinin 1. teklik şahıs çekimi olan -(y)Am eki en çok eydmek fiili ile *Garib-nâme*'de 16 yerde geçmektedir. Genellikle olumlu fiillere gelen -(y)Am ekinin 19 yerde olumsuz fiillere geldiği görülmüştür.

Ekin olumsuz kullanımı *Yusuf ve Zeliḥā*'da: fâş eylemeyem (393), görmeyem (1224), öldürmeyem (83), söylemeyem (393), *Garib-nâme*'de: anmayam (I-II, 861/2), gitmeyem (I-II, 863/9), göstermeyem (I-II, 827/9), mahrûm komayam (I-II, 819/2), virmeyem (I-II, 827/9), yâd eylemeyem (I-II, 819/2), zulm itmeyem (I-II, 863/9); *Süheyl ü Nev-bahār*'da: armayam (4335), ayırmayam (2817), fuzıllık eylemeyem (2403), görmeyem (3582), söylemeyem (2403), unutmayam (3506), virmeyem (2817); Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda almayam (199/7), içmeyem (199/7); *Mukaddime*'de: kulavuzlamayam (39a - 28) şeklinde yer alır. -(y)Am ekinin olumsuz kullanımında öne çıkan herhangi bir fiil yoktur.

Yusuf idi kim didi āh iyi Çalap

Bir dahi şol günü görem mi a'ceb

(GN, I-II, 775/9)

1. çokluk çekimi olan -(y)AvUz, *Yusuf ve Zeliḥā*'da 6, *Garib-nâme*'de 8, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 44, *Mukaddime*'de 16 yerde geçerken, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de ve Ahmed-i Dâi

²⁷ Zeynep Korkmaz, *Marzubān-nâme Tercümesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1953. s.167.

Divanı'nda ekin kullanımına rastlanmamıştır. -(y)AvUz eki en çok bildirmek fiiliyle *Mukaddime*'de 5 yerde geçmektedir. Ekin olumsuz kullanımı *Garib-nâme*'de : almayavuz (I-I, 249/4), dönmeyevüz (II-II, 946/7); *Süheyl ü Nev-bahār*'da: dirig itmeyevüz (5424), unıtmayavuz (5703); *Mukaddime*'de: dutmayavuz (35b - 7), dürişmeyevüz (35b - 7), terk itmeyevüz (35b - 8) şeklinde yer alır.

Çü şāh gördi oğlunun işi yavuz

Vezīri okıyup didi nidevüz

(SN, 716)

Ki oynayavuz, içevüz, yiyevüz

Ne söz var ise sonradan diyevüz

(SN, 1818)

-(y)A ekinin 2. teklik çekimi olan -(y)AsIn'a incelediğimiz eserlerin tümünde rastlanmıştır. *Yusuf ve Zelihā*'da 17, *Garib-nâme*'de 250, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 186, *Menâkıbu'l- Kudsiyye*'de ve *Mukaddime*'de 21, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 26 yerde geçen -(y)AsIn eki, en fazla bilmek ve sanmak fiiline gelmiştir. *Garib-nâme*'de 107 yerde “bilesin” şeklinde kullanımıyla, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 42 yerde “sanasın” kullanımıyla kelimenin kalıplaşmaya yönelik temayülü söz konusudur.

Incelediğimiz eserler içinde en fazla *Garib-nâme*'de geçen -(y)AsIn eki bilmek fiilinden sonra görmek, anlamak, bulmak, olmak ve irmek fiiliyle kullanılırken, *Süheyl ü Nev-bahār*'da sanmak fiilinden sonra görmek ve demek fiilleriyle kullanılmış, *Mukaddime*'de ise en fazla *Garib-nâme*'de olduğu gibi bilmek fiiliyle kullanılmıştır.

Ekin olumsuz kullanımı *Yusuf ve Zelihā*'da: bildürmeyesin (392); *Garib-nâme*'de: almayasın (II-II, 841/8), bilmeyesin (I-I, 93/11), bulmayasın (I-I, 93/11), görmeyesin (I-II, 685/3, 687/11; II-II 845/1) kalmayasın (II-I, 199/5), kulmayasın (I-I, 441/9); *Süheyl ü Nev-bahār*'da: bulmayasın (4102), döyemeyesin (1780), tagıtmayasın (683); *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de: bilinmeyesin (592), bulunmayasın (592), *Mukaddime*'de: söylemeyesin (38b - 24) tevekkül itmiş olmayasın (39a - 20) şeklinde yer alırken Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda ekin olumsuz kullanımına rastlanmamıştır.

Çünkü sen kendüzünü kul bilesin

Her iş içinde tevazu‘ kılasın

(GN, II-II, 819/1)

Husūsā ki bu yolda çokdur emek

Hem anlar olasın ne hācet demek

(SN, 2353)

-(y)A ekinin 2. çokluk çekimi olan -(y)AsIz -(y)A ekinin en az kullanılan çekimdir. *Yusuf ve Zelihā*’da 2, *Garib-nāme*’de 7, *Süheyl ü Nev-bahar*’da 17, *Menâkıbu’l Kudsiyye*’de 5, *Mukaddime*’de 2 yerde geçen bu çekim Ahmed-i Dâi *Divanı*’nda kullanılmamaktadır. Ekin olumsuz kullanımı, *Garib-nāme*’de: bulmayasız (I-II, 847/9), *Süheyl ü Nev-bahâr*’da; sımayasız (1280), üşenmeyesiz (5565) kullanımıyla 3 yerde geçmektedir.

Gerek on yıl geçiçegez varasız

Anı getrüp bunu ana viresiz

(MK, 1072)

-(y)A ekinin 3. teklik çekimi -(y)A, incelediğimiz eserler arasında en çok kullanılandır. *Yusuf ve Zelihā*’da 121, *Garib-nāme*’de 478, *Süheyl ü Nev-bahâr*’da 338, *Menâkıbu’l Kudsiyye*’de 131, *Mukaddime*’de 121, Ahmed-i Dâi *Divanı*’nda 7 yerde geçer. İncelediğimiz eserlerde hem ana fiil olarak hem yardımcı fiil olarak en geniş yeri “olmak” fiili tutar. *Yusuf ve Zelihā*’da 6, *Garib-nāme*’de 38, *Süheyl ü Nev-bahâr*’da 25, *Menâkıbu’l Kudsiyye*’de 12, *Mukaddime*’de 1 yerde mevcut olan “olmak” fiili yardımcı fiil olarak da “*Yusuf ve Zelihā*’da : görklü ola, kızlık ola, nişân ola; *Garib-nāme*’de : ‘afv ola, ‘akl ola, âşikārā ola, âzād ola, baş ola, bayık ola, berk ola, boy ola, bünyād ola, dermān ola, dinç ola, direk ola, dōst ola, dūrri yetim olmayaydı, emn ola, esbāb olmaya, fāsīd olmaya, hall ola, harbi ola, hāzır ola, helāl ola, hoşnūd ola, ‘ibret ola, ihsan ola, ilmi ola, imām ola, emn ola, ‘itāb olmaya, ‘iyd ola, kabul olmaya, kulavuz ola, kūt ola, künc ola, la‘net ola, lāyık ola, mahkūm ola, ma‘lūm ola, mahmūd ola, mahv ola, mansūr ola, ma‘ruf ola, mihrāb olmaya, muhkem ola, muhtāc ola,

mutābık ola, mün‘im ola, münkād ola, pāsbān ola, rahmet ola, rāzı ola, rāzı ve hoşnūd ola , rehber ola, sag ola, sarf ola, sehavet olmaya, sehv ola, seyrān ola, şād ola, şefā‘atçı ola, şem‘ ola, tagıdan olmaya, tamām ola, telbis ola, tok ola, yār ola, yığ ola, yoldaş ola, zād ola, zāhir ola; *Süheyl ü Nev-bahār*’da: ‘ak ola, anar ola, ayrı olabile, biliş ola, boş olmaya, dermān ola, dümük ola, düriş ola, ehl ola, fark ola, fevt ola, görmez ola, görmiş ola, gücin ola, gün ola, hāl ola, hāmlamış ola, hāsıl ola, hāsılun ola, helāl olmaya, hükm ola, işüm ola, kismet ola, kulavuz ola, kul ola, lāyık ola, māt ola, mecāzi ola, mehl ola, muhāl ola, müstahik ola, nişan virmiş ola, nola, peşiman ola, rahmetüm ola, revā ola, sarf ola, savāb ola, sehl ola, şāh ola, tamām ola, tar ola, toh ola, unitmiş ola, vebāl ola, yār ola, yavuz ola, yük ola, zahm ola, zāyi‘ ola; *Menākıbu’l Kudsiyye*’de: bıkır ola, destgir ola, halāl ola, halife ola, harāb ola, hızr ola, keşf ola, kulavuz ola, kurbān ola, mahv ola , malāmat ola, ma‘lum olmaya, muhit ola, mürtefi‘ ola, ölmüş ola, sarf ola, sāz ola, sürür ola, tavārih ola, temiz olmaya, terk ola; Ahmed-i Dāi *Divanı*’nda : hatm ola, hayf ola, n’ola ; *Mukaddime*’de : ādet ola, akı zail olaydı, fāyide ola, gālib ola, hāsıl ola, itibar ola, kabūl ola, melūl ola, muhkem ola, peşimān ola, rāzı olmaya, şaki‘ ola, tagyir ola, tedbirinde olaydı” şeklinde karşımıza çıkar.

-(y)A ekinin olumsuz kullanımı, *Yusuf ve Zeliḥā*’da: bitmeye (730), gelmeye (1013), meded kılmaya (89, 943), sevmeye (976) şeklinde 5 yerde, *Garib-nāme*’de aldanmaya (II-II, 827/6), anmaya (II-II, 737/10), ayılmaya (I-I, 229/4, 291/11), başdurmaya (II-II, 803/6), bulmaya (I-II, 637/7, II-I, 69/11; II-II, 687/10), bulunmayaydı (I-II, 593/5), düşmen kalmaya (II-II, 769/7), esbāb olmaya (II-II, 667/2), fāsıd olmaya (I-II, 575/9), geçmeye (II-II, 571/3), gelmeye (I-I, 59/10; II-II, 825/4), gile kılmaya (II-II, 399/10), görmeye (I-II, 553/9; II-I, 19/2, 19/3), kalmaya (I-II, 555/3, II-II, 819/11), kasd urmaya (II-II, 803/6), kovmaya (II-II, 563/1), m‘arūf ola (II-II, 699/9), mihrāb olmaya (II-II, 667/2, 669/5), olmaya (I-II, 555/3, 6 yerde daha geçmektedir), olmayaydı (II-I, 593/4), ölmeye (I-I, 405/3) sehavet olmaya (II-II, 665/3),şefā‘at bulmaya (II-II, 665/3), tagıdan olmaya (II-II, 803/1), terk itmeye (II-II, 793/5), yayılmaya (I-I, 229/4) şeklinde 40 yerde; *Süheyl ü Nev-bahār*’da :‘aceb olmaya (5047), ahmaya (1819), aldanmaya (2835), bulmaya (5101), bulmaya (5047, 5234), dinlenmeye (5184, 5232), geçemeye (942), götürmeye (5024), helal düşmeneydi (392), helāl olmaya (1519), ihtilāt itmeye (4587), incinmeye (37), kalmaya (5020), olmaya (1627, 4561), rāzını dimeye (5010), savurmaya (75), sınmaya (1992), unıdılmaya (5626), ütüzmeye (5006), yapılmayaydı (1529), yavu kılmaya (5136), zeval ırmeye (420) şeklinde 25 yerde; *Menākıbu’l Kudsiyye*’de bilinmeye (1954), bilmeye (1122), bulmaya (466), bulunmaya (1573), çıkmaya

(720), dutmaya (1956), geçmeye (181), girmeye (720), görünmeye (934), götürmeye (203), haml itmeye (204), harāb olmaya (720), keşf itmeye (202), mahal virmeyeydi (1629), talab kılmaya (30), virmeye (1565) şeklinde 16 yerde; Ahmed-i Dāi *Divanı*’nda ise kalmaya (44/9), unutmaya (13/41), şeklinde 2 yerde, *Mukaddime*’de: dimeye (34a - 15), dölendürmeye (16a - 16), dürüşmeye (39a - 23), getürmeye (37b - 7), kâhallık itmeye (35b - 2), kanā‘at itmeye (39b - 7), korkmaya (37b - 9), olmaya (36a- 22), rāzı olmaya (38b - 18), sevābın yutmaya (32a - 19), süstlık itmeye (35b - 17), şikāyet itmeye (35b - 17, 37b - 14), taksirlik itmeye (35b - 20), tamuya girmeye (7b - 23), tevbe idemeye (36b - 14), uçmaga girmeye (7b - 23), virmeye (37 b - 29), virmeyedir (23b - 4), zahmete katlanmaya (6a - 23), zāyi itmeye (37b - 9) şeklinde 21 yerde görülmektedir. Ekin olumsuz kullanımında öne çıkan bir fiil olmamakla birlikte en fazla olumsuzluk eki *Garib-nâme*’de mevcuttur.

Dilüni dut girme degme sözlere

Yarın olmaya ‘itāb dilsüzlere

(GN, II-II, 913/3)

Ol ola āhir zamān peygamberi

Hem ola anun dini şekden beri

(GN, II-I, 153/5)

-(y)A ekinin 3. çokluk çekimi olan -(y)AlAr, *Yusuf ve Zelihā*’da 15, *Garib-nâme*’de 37, *Süheyl ü Nev-bahār*’da 20, *Menākıbu’l Kudsiyye*’de 17, *Mukaddime*’de 15 yerde geçer. Ahmed-i Dāi *Divanı*’nda ise bu eke rastlanmamıştır. İncelediğimiz eserler içinde en fazla *Garib-nâme*’de yer alan bu ekin bilmek fiiliyle 21 defa kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ekin olumsuz şeklinin kullanımı oldukça azdır. *Yusuf ve Zelihā*’da: geçmeyeler (515); *Garib-nâme*’de: anmayalar (II-II, 909/9); *Süheyl ü Nev-bahār*’da: idimeyeler (4066), kılum kımradımayalar (2475) ; *Mukaddime*’de: magrur olmayalar (39b - 29), ölmeyeler (5b - 28), sarf itmeyeler (29 b - 20) şeklinde 7 yerde ekin olumsuz kullanımı mevcuttur.

“Tamu ehline dahı şol denlü kuvvet vire kim ol tamu yılanları ve ‘akrebleri sokdugına katlanup ölmeyeler”

(M, 5b - 28)

Kim bu ‘aklun hutbesin dinleyeler

Kul nedür sultan nedir anlayalar

(GN, I-II, 391/2)

İncelediğimiz metinlerde -(y)A ekinin olumsuzunun tüm çekimlerinin kullandığını görmekteyiz. Bunlar içinde öne çıkan herhangi bir sözcük veya çekim mevcut değildir.

-(y)A ekinin DUR’lu haline sadece *Garib-name*’de tek bir örneğine rastlanmıştır.

Bu işi kimdür düzen ol Dörd imām

Kim uyadur bunlara bu has u ‘am

(GN, II-II, 779/6)

Süheyl ü Nev-bahār’da, *Menakıbu’l Kudsiyye*’de ve Ahmed-i Dāi *Divanı*nda -(y)A ekinin DUR’lu kullanımı tespit edilmemiştir.

İncelediğimiz eserlerde -(y)A gelecek zaman ekini alan bileşik yapıli fiillerin genellikle 3. teklik şahıs çekiminde kullanıldığı görölmektedir. Bunun yanında 15. yüzyılın eseri olan Ahmed-i Dāi *Divanı*nda ise -(y)A ekini alan bileşik fiillerin genellikle 2. teklik şahıs çekiminde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca birçok ismin hem etmek, hem eylemek, hem kılmak, hem de olmak yardımcı fiili ile kullanıldığı görölmüştür: dost ola, dost kıla, şād eyleyem, şadi kıla, şad olasın, tuş eyleyem, tuş gele, tuş olam (AP), çare bula, çare kıla, çare eyleyevüz (SN), terk ideler, terk ola (MK) gibi.

-(y)A gelecek zaman eki ile teşkil edilen geniş zaman, gelecek zaman, emir ve gereklilik dilek kipleri arasında sıkı bir geçiş söz konusudur. Bu geçiş Eski Anadolu Türkçesi döneminin sonuna doğru kuvvet kazanmaya başlar. Birçok yerde ekin gelecek zaman kavramı zayıflamaya başlamıştır ve -IsAr ekinde gördüğümüz kesin gelecek zaman ifadesini -(y)A’da bulmak mümkün değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(-y) AcAk eki

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman çekimi *-(y)AcAk*'tır. Menfi ve müspet fiil köklerine, gelerek gelecek zaman şekli yapan bu ek yapı bakımından sıfat-fiil kökenlidir.²⁸

Eski Anadolu Türkçesi'nin son dönemlerine kadar işlek bir sıfat-fiil eki olan *-(y)AcAk* Osmanlıca'ya gelecek zaman çekim eki olarak geçmiştir.²⁹ Bergamalı Kadri, *Müeyyessiretü'l Ulûm* adlı eserinde Ma'lum-ı ism-i zaman, Mechûl-i ism-i zaman, Ma'lum-ı ism-i mekan, Mechûl-i ism-i mekân, Ma'lûm-ı ism-i alet, Mechûl-i ism-i âlet bahislerinde bilecek zaman, bilinecek zaman, bilecek mekan, bilinecek mekan, bilecek alet, bilinecek alet örneklerini verir. Bergamalı Kadri Ma'lum-ı ism-i zaman bahsinde şu açıklamayı yapar:

“Türki dilde bilecek ki dirler, ne kâd eylerler? Cevâb virüp dirüz ki bile müstakbeldür, -cek ism-i mevsûldür, takdir-i kelâm, şol zamâna ki kişi o zamânda ‘ilmi bile ve anlaya dimekdür.”³⁰

Bu tariftten de anlaşıldığı üzere *-(y)AcAk* eki gelecek zaman sıfat-fiil ekidir. Zeynep Korkmaz *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*³¹ adlı eserinde Bergamalı Kadri'nin bu tarifiyle alakalı olarak “Fiil köküne gelmiş bulunan -ecek ekindeki -cek, fiildeki hareket ve -e ile ifade edilen zaman unsurunu, kendinden sonra gelen isme izafe ve tahsis suretiyle bağlayan bir isim, daha doğrusu bir sıfat-fiil ekidir.” der. Ayrıca Bergamalı Kadri eserinde gelecek zamanı anlatırken *-(y)AcAk* ekine yer vermemiştir. Eserinde ayrıntılı olarak bahsettiği fiile gelen sıfat eki yani sıfat-fiildir.

-(y)AcAk sıfat-fiil ekinin şahıs ekleri olarak çekimli fiiller yapmaya başlaması Eski Anadolu Türkçesi'nin sonlarına doğrudur.³² Bu dönemde *-(y)AcAk* eki bildirme eki ve şahıs eklerini alarak *-(y)IsAr* ekine paralel çekimli fiil kullanışları da “gelecektür” örneğinde olduğu gibi mevcuttur.

²⁸ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın, İstanbul, 1993, s.286.

²⁹ Esra Karabacak, Bergamalı Kadri *Müeyyessiretü'l Ulûm*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002

³⁰ Karabacak, *a.g.e.* s.28.

³¹ Korkmaz, c.1, Ankara, 2005.

³² Ergin, *a.g.e.* s.286.

Zeynep Korkmaz -(y)AcAk ekiyle ilgili şunları söylemektedir:

“-a+çak, > -acak eki yardımcı filer ile predikatif olarak kullanılmaya başladığı zamandan itibaren hem sıfat-fiil fonksiyonunu hem de bünyesindeki tahsis fonksiyonunu kaybedip, belirli gelecek zaman fonksiyonu kazanmış görünüyor. -a+çak > -a+cak ekinin -a unsurundaki a’nın çekimli fiil olarak kullanılışında esasen silinmeye yüz tutmuş olduğundan bu fonksiyon ekin sıfat-fiilden çekimli fiile geçişi sırasında -cak kısmına aktarılacak suretiyle yeniden canlandırılmak istenmiş olmalıdır. Bir çeşit ek yığılması olayı olarak kabul edebileceğimiz bu fonksiyon aktarılmasında -cak ekinin gelecek zaman göstermeye elverişli oluşunun da payı vardır.”³³

Böylece gelecek zaman fonksiyonu olan -(y)A eki bu özelliğini yitirip + -çak ekine bağlanıp gelecek zaman çekim özelliği kazanmıştır.³⁴

Gürer Gülsevin’in “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” adlı eserinde -(y)AcAk ekinin çekimini şu şekilde vermektedir :³⁵

1. teklik şahıs	-(y)AcAGIn
1. çokluk şahıs	
2. teklik şahıs	-(y)AcAKsIn
2. çokluk şahıs	-(y)AcAKsIz
3. teklik şahıs	
3. çokluk şahıs	

³³ Zeynep Korkmaz, “Türk Dili Üzerine Araştırmalar” c.1, Ankara 2005, s.11.

³⁴ Korkmaz, a.g.e. s.8.

³⁵ Gürer, Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesi’nde Ekler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.100.

Ancak Eski Anadolu Türkçesinde $-(y)AcAk$ eki ile yaptığımız araştırmamızda, incelediğimiz eserlerin hiçbirisinde Gürer Gülsevin'in $-(y)AcAk$ eki ile verdiği çekimlere rastlanmamıştır. İncelediğimiz eserlerde $-(y)AcAk$ ekinin çekimine şu şekilde rastlanmıştır:

1. teklik şahıs	$-(y)AcAGAm$
1. çokluk şahıs	
2. teklik şahıs	
2. çokluk şahıs	
3. teklik şahıs	$-(y)AcAkdUr$
3. çokluk şahıs	$-(y)AcAklArdUr$

$-(y)AcAk$ eki

Tablo 3.1. *Garib-nâme*’de $-(y)AcAk$ eki 3 teklik şahıs çekimi

gelecekdür	I-II, 801
------------	-----------

Tablo 3.2. *Mukaddime*’de $-(y)AcAk$ ekinin 1. teklik şahıs çekimi

‘āzāb idicegem	6a - 36
korhulara ugrādacagam	36b - 39
saklayacagam	37a - 1
rāhata ugradacagam	37a - 1

Tablo 3.3. *Mukaddime*’de $-(y)AcAk$ eki

‘āzāb idecekdür	29a - 11
bıragacağdur	3b - 33
bilecekdür	3a - 32
bitecekdür	3a - 20
dartacakdur	3b - 21
dininden dönecekdür	35a - 25
döndürecekdür	3b - 21
düşecekdür	3b - 28
eydecekdür	3b - 31, 3b - 33
gececekdür	3b - 26, 3b - 26, 3b - 26

gelecekdür	40a - 9
gidecekdür	33a - 20
güci yitmeyecekdür	28a - 15
inecekdür	3a - 20
kıyâmet kopacağdur	6b - 8
kopıcağdur	3b - 19
m‘alûm olacağdur	3a - 37
murdâr olmayacağdur	10a - 26
olacağdur	3a - 19, 3a - 21, 3b - 37, 29a - 25, 40a - 9...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
olmayacağdur	24b - 3
ölecekdür	40a - 14
soracağdur	3b - 13
tamuya koyacağdur	3b - 14
turacağdur	3b - 29
vasiyyet idecekdür	19b - 15
virecekdür	6b - 25, 29a - 10, 37b - 24

Tablo 3.4. *Mukaddime*’de -(y)AcAk ekinin 3. çokluk şahıs çekimi

eydeceklerdür	3b - 30
gececeklerdür	3b - 25, 3b - 28
getürüceklerdür	3b - 22
hisâb ideceklerdür	3b - 22
süreceklerdür	3b - 25
tamuya atacaklardur	3b - 30
tutacaklardur	3b - 29
ucmaga gireceklerdür	3b - 25
vireceklerdür	3b - 23, 3b - 24

Tablo 3.5. *Mukaddime*’de -(y)AcAk eki

okuyacak	21a - 10
gidicek	28b - 5

İncelediğimiz eserlerde -(y)AcAk ekinin, çekimli fiillerle kullanımı *Garib-nâme*’de ve *Mukaddime*’de mevcuttur. *Garib-nâme*’de 1 yerde *Mukaddime*’de 51 yerde geçen -(y)AcAk ekinin her iki eserdeki ortak özelliği nesirde kullanılmasıdır. *Garib-nâme* manzum bir eser olmakla birlikte eserde nesir olarak açıklamalar kısmı yer almaktadır. *Garib-nâme*’de tek bir yerde geçen -(y)AcAk eki de burada bulunmaktadır.

“Sekizinci dāsītān altıncı bābdan beyān ider meskenet ahvālını
bil kim Hak Sübhanehu ve Ta’alā öz kemāli kudretinden ‘ālemi
yaratdı ve cemi-i āleme hitāb itdi ki benüm dostlarım
“gelecekdür” Ben sizi onlara musahhar itdüm. Tevāvu idin.”

(GN, I-II, 801)

İznikli Kutbe’ddin b. Muhammed tarafından yazılan ve ilk Türkçe ilmihal olarak bilinen *Mukaddime*³⁶ taradığımız eserler içinde -(y)AcAk ekinin en fazla yer aldığı eserdir. 4 yerde 1. teklik, 37 yerde 3. teklik ve 10 yerde 3. çokluk çekimine rastlarız.

-(y)AcAk eki ile incelediğimiz eserlerde görülmüştür ki : -(y)AcAk ekinin gelecek zaman çekim eki olarak kullanımına düzyazıda rastlanmıştır.

Mukaddime’de 1. teklik şahısta dört yerde mevcut olan -(y)AcAk eki -(y)Am şahıs eki olarak kullanılmıştır ve 1. teklik şahısta ekin olumsuz kullanımına rastlanmamıştır.

- Ekin 1. teklik şahıs kullanımının dışındaki kullanımlarının hepsinde -DUr bildirme ekini olarak kullanıldığı görülmektedir. *Mukaddime*’de ekin olumsuz çekimi 3. teklik şahısta sadece 3 yerde mevcuttur: güci yitmeyecekdür (28 a - 15), murdār olmayacakdur (10 c - 26), olmayacakdur (24 b- 3)

En fazla olmak fiili ile kullanılan -(y)AcAk eki iki yerde de olmak yardımcı fiili ile kullanılmıştır.

Yusuf ve Zelihā’da, *Süheyl ü Nev-bahār*’da, *Menakıbu’l Kudsiyye*’de ve Ahmed-i Dāi *Divanı*’nda gelecek zaman çekim eki olarak mevcut olmayan -(y)AcAk ekinin sıfat-fiil olarak kullanımı incelediğimiz eserlerin hepsinde çok sayıda karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca *Mukaddime*’de sıfat-fiil eki olan -(y)AcAk ekinin olmak yardımcı fiilini olarak kullanımına sıkça rastlamaktayız: agrıyacak olursa (5b - 36), dökmeyecek olursa (32b - 5), eydecek olursa (3b - 37), girecek olursa (5b - 12),örneklerinde olduğu gibi.

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman ekleri ile yaptığımız çalışmamızda birçok yerde -(y)AcAk ekinin 15. yüzyıldan itibaren gelecek zaman eki olarak kullanıldığı yer

³⁶ Kerime Üstünova, *Kutbe’-d-din İzniki Mukaddime-Şehabe’ddin Kudsi Nüshası*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2003, s.1.

almaktadır. Ancak incelememizde *-(y)AcAk* ekinin 14. yüzyıldan itibaren gelecek zaman eki olarak kullanıldığı görülmüştür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

-sA gerek eki

-sA gerek eki, Bergamalı Kadri'nin *Müyessiretü'l- Ulüm* adlı eserinde “Ma'lüm-i nefy-i müstakbel” bahsinde verdiği üç ekten biridir. Bergamalı Kadri bu ekle ilgili olarak “...ve dahi gelse gerek ki dirler bu üslüb-i ma'na hakikatda nefy-i müstakbele râci'dür; lâkin bu kadar vardur ki müfred degül mürekkebdür”³⁷der.

Gerek kelimesi ile kurulu cümleler anlam özellikleri bakımından değerlendirildiğinde genel olarak gereklilik anlamına sahip olmakla birlikte kullanılışına bağlı olarak anlam ayrılıkları söz konusudur. Bunlar, “mutlak/kesin gereklilik, gelecek zaman, şarta bağlı gereklilik, ihtimal/ tahmin niteliğinde gereklilik, isteğe bağlı gereklilik, uyarı niteliğinde gereklilik ve telkin niteliğinde gereklilik şeklinde olduğu tespit edilmiştir.³⁸ Türkçe'de sonradan ortaya çıkmış bir ek olan -malı, -meli gereklilik ekinin olmadığı eski dönemlerde gereklilik ifadesi için gerek kelimesinden faydalanılırdı. Gerek kelimesi istek veya şart ekiyle birlikte bir yapı oluşturarak kullanılıyordu.³⁹

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan gerek kelimesi incelendiğinde gerek sözcüğü ile oluşmuş yapının tek bir anlam ifade etmediği görülmüştür. Eski Türkçe döneminde -mış kergek, -gU kergek, -sAr kergek, -mAk kergek; Karahanlı Türkçesi'nde -gU kerek, kerek sA ; Harezmi Türkçesinde -mAk kerek, -mAkın kerek, -sA kerek / kerek...-sA ; Kıpçak Türkçesinde -mAk kerek; Çağatay Türkçesinde -sA kerek; Eski Anadolu Türkçesinde gerek, -sA gerek, -mAk gerek, -A gerek, -Up gerek, mİş gerek ifadeleri kullanılmıştır.⁴⁰ Ancak şimdiye kadar gerek kelimesiyle ilgili birçok araştırma yapılmasına rağmen ekin -sA gerek yapısıyla gelecek zaman teşkil ettiği göz ardı edilmiştir. Bununa ilgili Gürer Gülsevin şunu ifade eder:

³⁷ Esra Karabacak, Bergamalı Kadri *Müyessiretü'l- Ulüm*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002. s.15.

³⁸ Ahmet Demirtaş “*Dede Korkut Hikayelerinde “Gerek Kelimesi ile Kurulu Cümleler”*” Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/1 Winter 2008.

³⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım-Yayın, İstanbul 1993, s.296.

⁴⁰ Mehmet Özmen, “*Gerek Gerekmek ve Gereklilik Çekimleri Üzerine Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu*” Mustafa Canpolat Armağanı, Ankara 2003, s.181.

“Bergamalı Kadri’nin mürekkep yapı olarak verdiği gelecek zaman şekli olan -sA gerek yapısı Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili pek çok incelemede, gereklilik bildiren şekillerle karıştırılmıştır. Aslında gereklilik bildiren örneklerinden çok, gelecek zamanı bildiren kullanışlarına rastlanır.”⁴¹

Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl* adlı eserinde -sA gerek yapısının gelecek zaman bildirdiğine ilk defa kendisinin işaret ettiğini bildirir.⁴² Ancak 16. yüzyılda yazılmış *Müeyyessiretü’l Ulûm* adlı eser gözünden kaçmıştır.

Ayrıca Jean Deny 1941 yılında “*Türk Dili Grameri(Osmanlı Lehçesi)*” adlı eserinde -sA gerek yapısıyla kurulmuş cümlelerin mecburiyet ve lüzum yanında istikbal kavramını da karşıladığını bildirir.⁴³

Gürer Gülsevin’in eserinde -sA gerek çekimi şu şekilde verilmiştir (Gürer Gülsevin s:100):

Tablo 4.1

1. teklik şahıs	-sAm gerek
1. çokluk şahıs	-sAvUz gerek
2. teklik şahıs	
2. çokluk şahıs	
3. teklik şahıs	-sA gerek
3. çokluk şahıs	-sAIAr gerek

İncelediğimiz metinlerde -sA gerek gelecek zaman yapısı Gürer Gülsevin’in eserinde verdiği eklerden farklı olarak karşımıza çıkmıştır.

⁴¹ Gürer Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 103.

⁴² Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer Metin Sözlük)*, Enderun Yayınevi, İstanbul 1994, s.132

⁴³ Ahmet Demirtaş, *a.g.m.* s.17.

1. teklik şahıs	-sAm gerek
1. çokluk şahıs	
2. teklik şahıs	-sAn gerek
2. çokluk şahıs	
3. teklik şahıs	-sA gerek
3. çokluk şahıs	

İmdi sen kendüzüne gelsen gerek

Bu meseldür kim didüm bilsen gerek

(GN, I-I, 415/11)

Bu ‘ömür andan dahı geçse gerek

Kondugı evden konuk göçse gerek

(GN, I-II, 945/9)

Kulavuz iltse gerek bizi ana

Kim azup tagılmayavuz dört yana

(GN, II, 117/8)

Seni ‘akl anlasa gerek Mevli

Ya’nî akl-ı nebî vü akl-ı velî

(MK, 41)

“Tanrı ta‘āla kıur’ānda buyurmuşdur kim ihlās-la şartın yirine getürüp ‘ibādet idene sevāb ve uçmak virürin diyü va‘de itdi ve va‘desinde yalan olacak degüldür günāh işleyene ‘azāb idecegemdidi eger ‘afv itmezse elbette ‘azāb itse gerek”

(M, 6a - 37)

-sA gerek eki

Tablo 4.2. *Divan*'da -sA gerek ekinin 1. teklik şahıs çekimi -sAm gerek

söylesem gerek	41/1
----------------	------

Tablo 4.3. *Yūsuf ve Zēlīhā*'da -sA gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -sAn gerek

pādşālık edesin gerek	126
-----------------------	-----

Tablo 4.4. *Garib-Nāme*'de -sA gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -sAn gerek

bilsen gerek	I-I, 239/7, 415/11; II-II, 861/8
gelsen gerek	I-I, 415/11
kadrini bilsen gerek	I-I, 385/5
kılsan gerek	I-I, 239/7
olsan gerek	II-I, 443/11
ölsen gerek	II-I, 443/11
sena kılsan gerek	I-I, 385/5

Tablo 4.5. *Garib-Nāme*'de -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek

bilse gerek	II-II, 651/6
bogsa gerek	II-II, 543/1
eytse gerekdür	II-I, 433/8
gelse gerek	I-II, 733/2
göçse gerek	I-II, 945/9
görse gerek	II-I, 73/10
iltse gerek	I-I, 117/8
kılsa gerek	I-II, 653/11
olsa gerek	I-II, 343/9; I-II, 559/7, 651/6, 653/11, 733/2... Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
olsa gerekdür	II-I, 301/8
varsa gerek	II-I, 291/3
virse gerek	II-I, 73/10, 291/3
uysa gerek	I-I, 221/9

Tablo 4.6. *Süheyl ü Nev-bahār*'da -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek

dirilse gerek	182
olsa gerek	5584
uyısa gerek	3358

Tablo 4.7. *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek

anlasa gerek	41
--------------	----

Tablo 4.8. *Divan*'da -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek

görse gerek	135/8
olsa gerek	14/17, 91/3, 177/1, 263/6
olsa gerekdür	14/19, 128/3

Tablo 4.9. *Mukaddime*'de -sA gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -sA gerek

'āzāb itse gerek	6a - 37
bulsa gerek	7a - 3
fāyidesi olmasa gerek	40b - 18
gelse gerek	28a - 25
girse gerek	7a - 3
hüküm olsunsa gerek	7b - 10
itse gerek	15a - 39
itse gerek	38b - 23
keleci olsa gerek	38b - 23
olsa gerek	24a - 24
uysa gerek	16a - 5
virse gerek	26a - 1
yansa gerek	7a - 2
yitse gerek	26a - 26, 26a - 28

İncelediğimiz metinlerde -sA gerek gelecek zaman ekinin 1. , 2. ve 3. teklik şahıs çekimlerinin kullanıldığı görülmüştür. *Yusuf ve Zeliha*'da 1, *Garib- nâme*'de 29, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 3, *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de 1, *Mukaddime*'de 15, *Ahmed-i Dâi Divanı*'nda 8 yerde karşılaştığımız bu ekin olumsuz kullanımına rastlanmamıştır.

-sA gerek yapısının 1. teklik şahıs çekimi olan -sAm gerek çekimi, taradığımız eserler içinde *Ahmed-i Dâi Divanı*'nda karşımıza çıkar: söylesem gerek (41/1)

-sA gerek yapısının 2. teklik şahıs çekimi -sAn gerek Yusuf ve Zeliha'da 1 yerde, *Garib-nâme*'de ise 9 yerde mevcuttur. Bunlar içinde en fazla kullanım üç yerde geçen bilsen gerek kullanımıdır.

-sA gerek yapısının 3. teklik şahıs çekimi, bu yapı içinde en çok kullanımı olandır. *Garib-nâme*'de 20, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 3, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 1 Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 7, *Mukaddime*'de 15 yerde geçen -sA gerek yapısı incelediğimiz eserler içinde en fazla olmak fiili ile kullanılmıştır. *Garib-nâme*'de 7 yerde, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 1 yerde, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 4 yerde, *Mukaddime*'de 1 yerde kullanımı olan olsa gerek yapısı 2 yerde de bildirme eki almış şekliyle -olsa gerekdür şeklinde karşımıza çıkar.

İncelememizde -sA gerek ekinin gelecek zaman başta olmak üzere, gereklilik, istek ifadesi olduğu görülmektedir. Ancak bu gereklilik ve istek de geleceğe yönelik bir gereklilik ve yine geleceğe yönelik bir istek anlamı taşıdığı tespit edilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

-(y) A gerek eki

Eski Türkçe’de -gay/-gey ile ifade edilen gelecek zaman eki Batı Türkçesine geçildiğinde -(y)A şeklinde ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise hem gelecek zaman, hem geniş zaman, hem de gereklilik anlamlarını kapsayacak bir biçimde kullanılmıştır.

Gerek sözcüğü Eski Türkçe döneminden beri genellikle gerekliliği ifade etmek için kullanılmıştır. Bu sözcük tek başına ve başka eklerle kullanılarak bulunduğu cümlelerin anlamına genellikle gereklilik anlamı katmıştır. Eski Türkçe’de, Karahanlı Türkçesinde, Harezmi Türkçesinde, Kıpçak Türkçesinde, Çağatay Türkçesinde ve Eski Anadolu Türkçesi’nde çeşitli ekleri alarak kullanılan bu yapı gereklilik anlamı taşımakla birlikte gelecek zaman, şarta bağlı gereklilik, istek niteliğinde gereklilik, uyarı ve telkin niteliğinde gereklilik anlamları da söz konusudur.⁴⁵ Ancak bu anlamları hepsi gelecekte olacak bir durum için geçerlidir.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde -sA gerek yapısı gelecek zaman anlamını taşıdığı gibi Gürer Gülsevin’in “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” adlı eserinde yer almayan -(y)A gerek yapısının çekimi incelediğimiz eserlerde şu şekilde karışımına çıkmaktadır.

Tablo 5.1. -A gerek yapısının çekimi

1. teklik şahıs	-(y) Am gerek
1. çokluk şahıs	-(y) AvUz gerek
2. teklik şahıs	-(y) AsIn gerek
2. çokluk şahıs	-(y) AsIz gerek
3. teklik şahıs	-(y) A gerek
3. çokluk şahıs	-(y) AlAr gerek

⁴⁴ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın, İstanbul 1953, s.287

⁴⁵ Ahmet Demirtaş, “Dede Korkut Hikayelerinde Gerek Kelimesi ile Kurulu Cümleler” *Turkish Studies International Periodical for the Languages Literature*, s.14-20

‘Aşıkun evvel nişānı ol-durur

Gözleri yaşı gerek dāyim aka

(GN, I-I, 235/9)

Ol hak̄ir ola gerek kim ‘ākibet

Ana ne dünyā kala ne ahret

(GN, I-II, 839/1)

Girü geldi nakkāş ive ive

Süheyl’i gerek göre girdi eve

(SN, 1846)

Kankı mezhebdedür ravā bu reviş

Layıkınca gerek ola her iş

(MK, 495)

Eger ş̄ir̄ in lebün zevkin letāfet birle vasf itsem

Gerek ruhu’l-kudūs ilte sebak ol tercümanumdan

(AD, 277/3)

“ ‘İbādet işleyen küfr söyleyüp tā‘atın yuymazsa günāh işleyen tevbe idüp günāhın gidermese pes her kişinüñ kim dini muhkem ola ahrete i‘tiqadı muhkem ola gerekdür”

(M, 40b - 16)

-(y)A gerek eki

Tablo 5.2. *Süheyl ü Nev- Bahār*’da -(y) A gerek ekinin 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am gerek

çevüklük idem gerek	2414
gönderem gerek	4414
görem gerek	1066
iltem gerek	1069
koyam gerek	5307
oturam gerek	1614
sözin tutam gerek	5230
viribiyem gerek	2293
yunam gerek	3329

Tablo 5.3. *Süheyl ü Nev- Bahār*’da -(y) A gerek ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz gerek

bilevüz gerek	3608
kullıg eylevüz gerekdür	833
zevk idevüz gerek	3339

Tablo 5.4. *Garib-nâme*’de -(y)A gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn gerek

bilesin gerek	II-II, 817/4
tevāz‘u kılasın gerek	II-II, 817/4

Tablo 5.5. *Süheyl ü Nev - Bahār*’da -(y)A gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn gerek

açmayasın gerek	1158
bakasın gerek	5228
bilesin gerek	139, 1054, 1454, 3119, 4224
çäre kılasın gerek	682
diyesin gerek	4264
hoş tutasın gerek	1280
içmeyesin gerek	1158
ilenç almayasın gerek	268
kabul kılasın gerek	1054
olasın gerek	2341

sorasın gerek	5198
şorasın gerek	5198
turasın gerek	2339
varasın gerek	682
viresin gerek	665, 988
yıgasın gerek	276

Tablo 5.6. *Mukaddime 'de - (y)A gerek ekinin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn gerek*

gideresin gerek	33a - 18
-----------------	----------

Tablo 5.7 *Süheyl ü Nev- Bahār'da -(y)A gerek ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz gerek*

gelesiz gerek	1064, 1093
iresiz gerek	4754
kırasız gerek	4689

Tablo 5.8. *Menâkıbu'l Kudsiyye'de -(y)A gerek ekinin 2. çokluk şahıs çekimi -(y)AsIz gerek*

varasız gerek	1072
---------------	------

Tablo 5.9. *Garib-nâme'de -(y)A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek*

aka gerek	I-I, 235/9
akl ola gerek	II-II, 647/10
anlaya gerek	II-II, 737/10
alp ola gerek	II-II, 565/10
aslı ola gerek	I-I, 363/7
ayrıla gerek	I-I, 279/8
bile gerek	II-II, 709/3
bile gerekdür	II-I, 189/2
boyun vire gerek	II-II, 849/10
çaka gerek	I-I, 235/13
çıkı gerek	II-II, 533/10
dege gerek	II-II, 721/2
duta gerek	II-II, 827/4
göre gerek	II-II, 737/10
götrile gerek	II-II, 781/9

göstere gerek	I-I, 293/8
hidmet kıla gerek	II-II, 855/1
ihlās ola gerek	II-II, 699/2
kala gerek	II-II, 849/4
korku ola gerek	II-II, 653/9
kulluk kıla gerek	II-II, 693/6
lāyık ola gerek	I-I, 303/6
mahkūm ola gerek	II-II, 685/10
mahrūm kala gerek	I-I, 363/1
ma'zūl ola gerek	I-I, 359/3
muhkem ola gerekdür	II-II, 553/1
ola gerek	I-II, 839/1; II-I, 201/10, 329/4; II-II, 565/9
rahmet ine gerek	II-II, 917/11
söz ola gerek	II-II, 701/2
tedbir ola gerek	II-II, 821/5
tevfik ola gerek	II-II, 673/10
vara gerek	II-II, 511/4
yaga gerek	II-II, 783/7, 917/7
yaka gerek	I-I, 235/14
yār ola gerek	II-II, 677/7
yıka gerek	I-I, 235/10
yiye gerek	II-I, 349/4
yuya gerek	I-I, 359/11

Tablo 5.10. *Süheyl ü Nev- Bahār*'da -(y)A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek

ağzın aç gerek	2140
ala gerek	1166
anlayu gerek	2625
ara gerek	2836
avlaya gerek	3966
başara gerek	2455
başı vire gerek	3665
bekleye gerek	4223
bile gerek	3495, 5529, 4180
bileyidi gerek	4883
bula gerek	1338, 4266, 2844
çıka gerek	1099
delüre gerek	1275
döye gerek	3044
duta gerek	4585
düze gerek	1577
fıkr eyleye gerek	5303

gāfil olmaya gerek	5548
geyegü ola gerek	3204
geze gerek	1106
göndüre gerek	2148
gönli hoş ola gerek	1166
göre gerek	2512, 1846
göredi gerek	2516
göstere gerek	849
götüre gerek	5385
güygü ola gerek	3204
içe gerek	1162
ire gerek	4891, 5020
‘işret eyleye gerek	4895
kaçı gerek	2140
kıç urmaya gerek	255
kuliguna kuşana gerek	2302
muvâfık ola gerek	5401
nûş kıla gerek	1166
ohıya gerek	2517
ohşaya gerek	179
ola gerek	246, 562, 1031, 2315, 3204...Ayrıca 2 yerde daha geçmektedir.
raz ola gerek	466
savaydı gerek	2277
sırrı virmeye gerek	3665
şayası gerekdi	5324
toya gerek	4731
tuta gerek	3666
tuya gerek	2887
üşene gerek	2836
varadı gerek	2516
vire gerek	3319
yigrek ola gerek	182
yoldaş düze gerek	1338
yörene gerek	1692
yuma gerek	3666
yumıla gerek	709

Tablo 5.11. *Menâkıbu’l Kudsiyye*’de -A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek

ola gerek	495
salâmat ola gerek	445

Tablo 5.12. *Divan*'da -A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek

ilte gerek	277/3
------------	-------

Tablo 5.13. *Mukaddime*'de -A gerek ekinin 3. teklik şahıs çekimi -(y)A gerek

dürüst olmaya gerek	26b - 2
gece gerek	25a - 37
gidere gerek	30b - 29
muhkem ola gerekdür	40b - 16
ola gerek	33a - 20

Tablo 5.14. *Süheyl ü Nev- Bahār*'da -(y)A gerek ekinin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr gerek

çihalar gerek	3312
haberdār olalar gerek	5209

İncelediğimiz eserlerde -(y)A gerek yapısının tüm çekimlerinin kullanımına rastlanmıştır. *Garib-nâme*'de 44, *Süheyl ü Nev-bahar*'da 104, *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de 3, *Mukaddime*'de 6, Ahmed-i Dâi *Divanı*nda 1 yerde mevcut olan -A gerek yapısının *Yusuf ve Zeliha*'da kullanımı yoktur.

-(y)A gerek ekinin 1. teklik şahıs çekimi olan -(y)Am gerek yapısına taradığımız eserlerde sadece *Süheyl ü Nev-bahar*'da rastlanmıştır. 9 yerde kullanımı olan bu yapının olumsuz çekimi mevcut değildir.

Dönüp didi Fağfūr kim ben sizi

Gerek şāra iltem dimeñ bu sözi

(SN, 1069)

-(y)A gerek ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz gerek yapısının sadece *Süheyl ü Nev-bahar*'da 3 yerde kullanımı vardır. Ekin olumsuz kullanımına rastlanmamıştır.

Gerek bu gice bunda zevk idevüz

Murād ilte tañla tırup gidevüz

(SN, 3339)

Ekin 2. teklik şahıs çekimi *-(y)AsIn gerek*, *Garib-nâme*'de 2, *Süheyl ü Nev-bahar*'da 20 yerde geçerken, *Mukaddime*'de 1 yerde mevcuttur. *-(y)AsIn gerek* eki en fazla bilmek fiiliyle *Süheyl ü Nev-bahar*'da 5, *Garib-nâme*'de 1 yerde kullanılmıştır. Ekin olumsuz kullanımı ise iki yerde karşımıza çıkar: içmeyesin gerek (SN, 1158), ilenç almayasın gerek (SN, 268)

-(y)A gerek yapısının 2. çokluk çekimi olan *-(y)AsIz gerek*, *Süheyl ü Nev-bahar*'da 4, *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de 1 yerde karşımıza çıkar. Ekin olumsuz kullanıma rastlanmamıştır.

-(y)A gerek ekinin en sık kullanımı 3. teklik şahıs çekimi olan *-(y)A gerek*'te görülmektedir. *Garib-nâme*'de 42, *Süheyl ü Nev-bahar*'da 64, *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de 2, *Mukaddime*'de 5, Ahmed-i Dâi *Divanı*nda 1 yerde bulunan *-(y)A gerek* en fazla olmak fiiliyle kullanılmaktadır. *Garib-nâme*'de 4, *Süheyl ü Nev-bahar*'da 7, *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de ve *Mukaddime*'de 1 yerde karşılaştığımız olmak fiili incelediğimiz eserlerde çok sayıda yardımcı fiil olarak karşımıza çıkar: *Garib-nâme*'de, 'akl ola gerek (II-II, 647/10), alp ola gerek (II-II, 565/10), aslı ola gerek (I-I, 363/7), ihlâs ola gerek (II-II, 699/2), korku ola gerek (II-II, 653/9), lâıık ola gerek (I-I, 303/6), mahkûm ola gerek (II-II, 685/10), ma'zûl ola gerek (I-I, 359/3), muhkem ola gerekdür (II-II, 553/1), söz ola gerek (II-II, 701/2), tedbir ola gerek (II-II, 821/5), tevfiık ola gerek (II-II, 673/10), yâr ola gerek (II-II, 677/7); *Süheyl ü Nev-bahar*'da gâfil olmaya gerek (5548), güyegü ola gerek (3204), gönli hoş ola gerek (1166) muvâfık ola gerek (5401), raz ola gerek (466), yigrek ola gerek (182) ; *Menâkıbu'l Kudsiyye*'de salâmat ola gerek (445).

-(y)A gerek yapısının olumsuz kullanımı *Süheyl ü Nev-bahar*'da ve *Mukaddime*'de 2 yerde karşımıza çıkar: sırrı virmeye gerek (SN, 3665), dürüst olmaya gerek (26b - 2)

-(y)A gerek yapısının 3. çokluk çekimi -(y)AlAr gerek incelememizde sadece *Süheyl ü Nev-bahar*'da 2 yerde mevcuttur: çihalar gerek (3312), haberdâr olalar gerek (5209)

Taradığımız eserlerde -(y)A gerek'in - DUr'lu kullanımı *Süheyl ü Nev-bahar*'da 1 yerde: kullig eylevüz gerekdür, *Garib-nâme*'de 2 yerde : bile gerekdür (II-I, 189/2), muhkem ola gerekdür (II-II, 553/1) ; *Mukaddime*'de 1 yerde : muhkem ola gerekdür (40 b -16)

N'eylemek n'itmek gerekdür bile ol

Kim bu yir altında cevher bula ol

(GN, II-I, 189/2)

Bir önceki bölüm olan -sA gerek'le ilgili yaptığımız incelemede -sA gerek yapısının birlikte kullanıldığını -sA ve gerek sözcüklerinin kalıplaşıp arasına bir başka sözcük almadığını görmüştük. Ancak -A gerek yapısı için böyle bir şey söyleyemeyiz. -A gerek yapısının kullanımı metinlerimizin tamamında şöyledir: gerek sözcüğü -A ekinden önce gelir ve genellikle araya başka sözcük veya sözcükler girerek bu yapı kullanılır. Birçok yerde araya “kim” girerek ki'li bileşik cümle oluşturduğu görülmektedir.

Kankı mülkden kim veliler eksiler

Bereket onun gerek kim götrile

(GN, II-II, 781/9)

İncelediğimiz eserlerde -(y)A gerek ekinin -sA gerek gelecek zaman ekiyle aynı fonksiyonda olup kullanıldığı cümleye gelecek zaman anlamı kattığı tespit edilmiştir.

ALTINCI BÖLÜM

-mAk gerek eki

Yukarıda bahsettiğimiz ve gelecek zaman fonksiyonunda kullanılan eklerin dışında bir de Eski Türkçe, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanılan *-mAk gerek*⁴⁶ şekli genellikle gereklilik anlamı taşımakla birlikte kullanıldığı cümledeki işlevine bağlı olarak gelecek zaman anlamı da ifade edebilmektedir. “Gerek kelimesi ile kurulu cümleler ifade özellikleri bakımından ele alındığında, bu cümlelerde gereklilik ifadesinin bulunduğu, özelde ise işlevsel nitelikli olarak aralarında anlam ayrılıklarının olduğu dikkat çekmektedir. Bu cümledeki anlam ayrılıklarını mutlak gereklilik, gelecek zaman, şarta bağlı gereklilik, ihtimal/tahmin niteliğinde gereklilik, istek niteliğinde gereklilik, uyarı niteliğinde gereklilik ve telkin niteliğinde gereklilik şeklinde sınıflandırmak mümkündür.⁴⁷ Sinan Uygur “*Dede Korkut Hikâyelerinde Gerek Sözcüğü ile Kurulu Cümleler*” adlı makalesinde Dede Korkut hikâyelerinde “gerek” kelimesi ile kurulu 35 cümle içerisinde 10 cümle mutlak/kesin gereklilik, 9 cümle ise gereklilik ile birlikte gelecek zaman ifade ettiğini bildirir.

İncelememizde *-mAk gerek* yapısının Bergamalı Kadri’nin *Müeyssiretü’l Ulûm* adlı eserinde gelecek zaman için verdiği *-(y)A*, *-sA gerek* ekleri gibi kullanıldığı cümledeki anlama bağlı olarak gelecek zamanı karşılama anlamında kullanılan bir yapı olduğu görülmüştür. Gürer Gülsevin’in *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı eserinde yer almayan bu yapının incelediğimiz eserlerde gelecek zaman fonksiyonuna rastlanmıştır.

İmdi bu ez nefis ile n’itmek gerek

Bu uzak olda niçe gitmek gerek

(GN, II-II, 895/6)

⁴⁶ Özmen, 2003, s. 181.

⁴⁷ Ahmet Demirtaş, “*Dede Korkut Hikâyelerinde Gerek Kelimesi ile Kurulu Cümleler*”

“... pes ol eyü sıfatlar eger gendüde yoğ-ısa nice idüp hâsıl itmek gerek ve öğrenmek gerek ve ol yavuz sıfatları bilüp ol sıfatlardan sakınmak gerek ve eger gendüde var-ısa nice gıdermek gerek öğrenmek gerek tâki İslâmı hak katında tamâm ola...”

(M, 1-b 32, 33)

-mAk gerek eki

Tablo 6.1. *Yūsuf ve Zēlīhā*’da -mAk gerek eki

kılmak gerek	462
--------------	-----

Tablo 6.2. *Garib-nâme*’de -mAk gerek eki

gitmek gerek	II-II, 785/8, II-II, 911/11, II-II, 895/6, II-II, 509/9
n’itmek gerek	II-II, 515/7, II-II, 819/10
kılmak gerek	II-II, 787/3

Tablo 6.3. *Mukaddime*’de -mAk gerek eki

fıkr itmek gerek	29b - 27
gıdermek gerek	1b - 33
hasıl itmek gerek	1b - 32
öğrenmek gerek	1b - 32
sakınmak gerek	1b - 32

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zamanı karşılayan bir yapı olarak tespit ettiğimiz -mAk gerek yapısı *Yusuf ve Zeliha*’da, *Garib-nâme*’de ve *Mukaddime*’de yer almaktadır. *Yusuf ve Zeliha*’da 1, *Garib-nâme*’de 7, *Mukaddime*’de 5 yerde gelecek zaman anlamında kullanılan bu yapı en fazla *Garib-nâme*’de yer alırken en sık gitmek fiiliyle kullanıldığı görülmüştür. mAk gerek yapısının olumsuz kullanımına taradığımız eserlerde rastlanmamıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

-(y)AsI eki

Türkçe'nin Oğuz - Türkmen ve Kıpçak kollarına ait eki olarak bilinen -(y)AsI 11. yüzyıldan itibaren bilinen bir ektir. Günümüzde Türkçenin kimi kollarında -(y)AsI şekliyle Çuvaşçada da kullanılmaktadır.⁴⁸

-(y)AsI ekinin yapısıyla ilgili şimdiye kadar pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır. Ancak hepsinin ortak özelliği bu ekin iki ayrı ekin kaynaşmasıyla oluşmuş bir ek olduğu yönündedir. -(y)AsI ekindeki -(y)A ekinin Eski Türkçe döneminde kullanılan < -ga / -ge gelecek zaman -gereklilik sıfat fiil ekinden çıktığı son dönemlerde yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Bu durumla ilgili olarak Zeynep Korkmaz şöyle der:

“-ası, -esi isim fiil eki ile birlikte, eski devir kaynak ve metinlerinin dikkatle gözden geçirilmesi, bu ekin, yapı bakımından : -ga-sıg/-ge-sig> -ası/-esi değişimine uğramış gereklik ve gelecek zaman gösterme görevinde sıfat filler türeten aynı nitelikteki iki ayrı ekin kaynaşmasından meydana gelmiş bileşik bir ek olduğu görüşünü kuvvetle benimsetmektedir. Şöyle ki ; -sıg / -sig eki ile bunun son sesi tonsuzlaşmış -sık /-sik türü gerek Eski Türkçe’de gerek Orta Asya’nın İslam sonrası ilk yazı dillerinin ek başlarında ve son seste g’yi düşürmemiş veya bu sesi k’ye çevirmiş olan eserlerde fiilden gereklik, dilek ve gelecek zaman görevlerinde sıfat-fiiller türeten bir ektir.”⁴⁹

Eski Anadolu Türkçesinde -(y)AcAk ekinden sonra ikinci derecede işlek sıfat-fiil eki olan -(y)AsI⁵⁰ Eski Türkçe döneminde ve Orta Asya’nın ilk İslam devri yazı dillerindeki eserlerde kullanılmıştır. Gereklik ve

⁴⁸ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c. 1, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005. s.145.

⁴⁹ Korkmaz, a.g.e. s.147.

⁵⁰ Güler Gülsevin, “Eski Anadolu Türkçesinde Ekler” s. 124.

gelecek zaman sıfat fiilleri türeten -sığ , -sig ekinin bir devamı olan -sı, -si ekinin -(y)AsI ekinde devam ettiği düşünülmektedir.⁵¹

Eski Anadolu Türkçesi dönemine mahsus bir ek olan bu sıfat-fiil eki günümüzde kullanımı pek fazla olmamakla birlikte Türkiye Türkçesinde bazı ifadelerde kalıplaşmaya uğramıştır: giyesi (giysi), yiyesi (yiyecek) gibi. Ayrıca bu ek -CA ekiyle kullanılarak genişletilmiş olarak sıfat göreviyle kalıplaşmış bazı ifadelerde yer alır: eli kırılması, boyu devrilesi, ocağı sönesi, kör olmayasica, gözü kör olasıca gibi.⁵²

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zamanı ifade etmek için -(y)AsI partisipinden de yararlanılmış ve ek gelecek zaman çekim eki olarak kullanılmıştır.⁵³

İltesidür ne kazandı ise

İresidür neye uzandı ise

(GN, I-I, 349/4)

Kim yerişe senün ‘ömrün va‘desi

Ecel[ün] geldükde lâ-büd gidesi

(YZ, 1474)

-(y) AsI eki

Tablo 7.1. *Yūsuf ve Zelîhâ*’da -(y)AsI eki

gidesi	1474
--------	------

Tablo 7.2. *Garib-nâme*’de -(y)AsI eki

iltesidür	I-I, 349/4; II-II, 619/3, 687/2
iresidür	I-I, 189/5, 245/9, 349/4
olasıdur	I-I, 169/1

⁵¹ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* c.1, s.148.

⁵² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2009. s.75.

⁵³ Ahmet Günse, “Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi: -ıcı/-ici; ucu/-ücü

viresüdür	I-I, 245/9
-----------	------------

Tablo 7.3. *Süheyl ü Nev-Bahār*’da *-(y)AsI* eki

açılasıdır	1677
dökesidür	5670
gidesidür	5548
giresidür	257
hāsıl olasıdur	1383
onasıdur	1423
tagılasıdur	5481
tuzaga düşesidür	1423

İncelediğimiz eserler arasında *Yusuf ve Zeliha*’da 1, *Garib-nâme*’de *Süheyl ü Nevbahār*’da 8 yerde geçen *-(y)AsI* gelecek zaman ekinin olumsuz kullanımına rastlanmamıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan *-(y)AsI* ekiyle ilgili yaptığımız incelemede görülmüştür ki; *-(y)AsI* genellikle sıfat fiil görevinde kullanılan bir ek olmakla birlikte gelecek zaman çekim eki olarak da kullanılmıştır. *-(y)AsI* gelecek zaman çekim eki, genellikle *-DUR* bildirme ekini alarak ve 3. teklik şahısta kullanıldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman ekleri ile ilgili yapmış olduğumuz çalışmada görülmüştür ki Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zamanı ifade etmek için birçok ek kullanılmıştır. O dönemde kullanılan gelecek zaman eklerinin birçoğu bugün kullanımdan düşmüş ya da fonksiyon değiştirmiştir.

Eski Anadolu Türkçesinin en belirgin eki olan *-(y)IsAr* eki incelediğimiz tüm eserlerde mevcuttur. Genellikle 3. teklik şahıs çekimi kullanılmıştır. *Yusuf ve Zeliha*'da 10, *Garib-nâme*'de 188, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 115, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 7, *Mukaddime*'de 8, Ahmed-i Dâi *Divan*'ında 37 yerde geçen *-(y)IsAr* eki en fazla “ol-“ fiiliyle ana ve yardımcı fiil olarak kullanılmıştır.

Gürer Gülsevin'in *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı eserinde *-(y)IsArvAn*, *-(y)IsArAm*, *-(y)IsArIn*, *-(y)IsArvAnIn* şeklinde verdiği 1. teklik kişi eklerinden incelememizde sadece *-(y)IsArAm* ve *-(y)IsArvAn* şeklinde rastlanmıştır. 20 yerde *-(y)IsArAm* şekli mevcutken 7 yerde *-(y)IsArvAn* şekline rastlanmıştır. *-(y)IsAr* eki en fazla 3. teklik şahısta (310 yerde), en az 2. çokluk şahısta (1 yerde) ve 1.çokluk şahısta (2 yerde) kullanılmıştır. *-(y)IsAr* ekini alan bileşik fiiller en fazla “ol-” (30 yerde) ve “et-” (25 yerde) fiiliyle kullanılırken en az kılmak (4 yerde) ve eylemek (3 yerde) fiiliyle kurulduğu görülmüştür.

Garib-nâme'de, *Süheyl ü Nev-bahar*'da, *Yusuf ve Zeliha*'da, *Mukaddime*'de kullanılan bileşik fiiller en fazla “ol-” fiiliyle kullanılırken, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda ise sadece “it-” yardımcı fiiliyle kullanıldığı görülmektedir. *-(y)IsAr* gelecek zaman ekinin olumsuz kullanımı 1. 2. 3. teklik kişi çekiminde mevcutken, 1. 2. ve 3. çokluk şahıslarda kullanılmamıştır.

İncelediğimiz eserlerde en çok kullanılan ek *-(y)A* ekidir. Bergamalı Kadri'nin gelecek zaman için verdiği birinci ek olan *-(y)A* eki Eski Anadolu Türkçesi döneminde istek ve gereklilik anlamını da karşıladığından gelecek zaman için kullanıldığı yerleri tespit etmek oldukça zordur. *-(y)A* gelecek zaman eki *Yusuf ve Zeliha*'da 178, *Garib-nâme*'de 840, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 745, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 193, *Mukaddime*'de 187, Ahmed-i Dâi *Divanı*nda ise 35 yerde geçmektedir. Ekin 1. teklik şahsı *-(y)Am* ; *Yusuf ve Zeliha*'da 17, *Garib-nâme*'de 60, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 140,

Menakıbu'l Kudsiyye'de 19, *Mukaddime*'de 12, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 2 yerde mevcut olmakla birlikte en fazla “ey-” fiiliyle 16 yerde *Garib-nâme*'de bulunmaktadır. -(y)A ekinin 1. çokluk şahıs çekimi -(y)AvUz *Yusuf ve Zeliha*'da 6, *Garib-nâme*'de 8, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 44, *Mukaddime*'de 17 yerde geçerken *Menakıbu'l Kudsiyye*'de ve Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda ekin kullanımına rastlanmamıştır. -(y)A ekinin 2. teklik çekimi olan -(y)AsIn; *Yusuf ve Zeliha*'da 17, *Garib-nâme*'de 250, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 186, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 21, *Mukaddime*'de 21, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 26 yerde geçmektedir. Ek en fazla “bil-” (GN, 107 yerde) ve “san-” (SN, 42 yerde) fiillerine gelerek bilesin ve sanasın kullanımıyla kelimenin kalıplaşmaya yönelik temayülü göze çarpmaktadır. Ekin olumsuz kullanımı incelediğimiz eserler arasında sadece Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda yer almamaktadır. -(y)A ekinin 2. çokluk çekimi -(y)AsIz, -(y)A ekinin çekimleri içinde kullanımı en az olandır. *Yusuf ve Zeliha*'da 2, *Garib-nâme*'de 7, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 17, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 5, *Mukaddime*'de 1 yerde geçen ek Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda kullanılmamıştır. Ekin olumsuz şekli *Garib-nâme*'de ve *Süheyl ü Nev-bahār*'da mevcutken diğer incelediğimiz eserlerde ekin olumsuz şekli yoktur.

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman ekleri içinde en çok kullanılan ek -(y)A ekidir. -(y)A ekinin 3. teklik şahıs çekimi *Yusuf ve Zeliha*'da 121, *Garib-nâme*'de 478, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 338, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 131, *Mukaddime*'de 121, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda ise 7 yerde mevcuttur. İncelediğimiz eserlerde en fazla “ol-” fiili kullanılmıştır. *Yusuf ve Zeliha*'da 6, *Garib-nâme*'de 38, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 25, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 12, *Mukaddime*'de 1 yerde geçen “ol-” fiilinin taradığımız tüm eserlerde de yardımcı fiil olarak çok sık kullanımıdır. Ekin olumsuz çekiminde ise öne çıkan herhangi fiil söz konusu değildir.

-(y)A ekinin 3. çokluk şahısı -(y)AlAr, *Yusuf ve Zeliha*'da 15, *Garib-nâme*'de 37, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 20, *Menakıbu'l Kudsiyye*'de 17, *Mukaddime*'de 15 yerde geçer. Ek Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda ise yer almamaktadır. Ekin olumsuz şekli *Menakıbu'l Kudsiyye* ve Ahmed-i Dâi *Divanı* dışındaki eserlerde toplam 7 yerde geçmektedir. İncelememizde -(y)A ekinin tüm olumsuz şekillerine rastlanmakla birlikte olumsuz kullanımda öne çıkan herhangi bir fiil yoktur. Ayrıca -(y)A ekinin -DUr bildirme eki almış şekli sadece *Garib-nâme*'de 1 yerde mevcuttur. -(y)A ekini alan bileşik fiiller

eserlerimizde genellikle 3. teklik şahıs çekiminde kullanılırken Ahmed-i Dâi *Divanı*’nda genellikle 2. teklik şahıs çekiminde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bugün Türkiye Türkçesinde gelecek zaman çekimi için tek bir ek olan *-(y)AcAk* eki, Eski Anadolu Türkçesinde genellikle sıfat fiil göreviyle kullanılmakla birlikte ekin gelecek zaman çekim eki olarak da kullanımı mevcuttur. Gürer Gülsevin *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı eserinde *-(y)AcAk* ekinin çekimini 1. teklik şahısta *-(y)AcAGIn*, 2. teklik şahısta *-(y)AcAksIn*, 2. çokluk şahısta *-(y)AcAksIz* şeklinde üç kullanımına yer vermiştir. Ancak yapmış olduğumuz incelememizde Gürer Gülsevin’in *-(y)AcAk* eki ile ilgili verdiği çekimlere rastlanmamıştır. İncelediğimiz eserlerde 1. teklik şahıs çekiminde *-(y)AcAGAm*, 3. teklik şahıs çekiminde *-(y)AcAkdUr*, 3. çokluk şahıs çekiminde *-(y)AcAklArdur* kullanımı mevcuttur. *Garib-nâme*’de 1 yerde, *Mukaddime*’de 51 yerde geçen *-(y)AcAk* gelecek zaman ekinin diğer eserlerimizde kullanımına rastlanmamıştır. *-(y)AcAk* ekinin yer aldığı her iki eserin ortak özelliği ekin nesir cümlelerinde yer almasıdır. *Garib-nâme* manzum bir eser olmakla birlikte *-(y)AcAk* eki açıklamalar kısmında nesir cümlesinde karşımıza çıkar. Ekin en fazla yer aldığı eser olan *Mukaddime*’de 1. teklik şahıs çekimi *-(y)AcAGAm* 4 yerde, 3. teklik şahıs çekimi *-(y)AcAkdUr* 37 yerde, 3. çokluk şahıs çekimi *-(y)AcAklArdUr* 11 yerde geçmektedir. *Mukaddime*’de 4 yerde mevcut olan *-(y)AcAk* ekinin 1. teklik şahıs kullanımı *-(y)Am* ekini alarak kullanılmış ve ekin bu çekiminde olumsuz kullanımına rastlanmamıştır. Ekin 1. teklik şahıs kullanımı dışındaki kullanımlarının hepsi *-DUr* bildirme ekini alarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca ekin olumsuz çekimi *Mukaddime*’de 3. teklik şahıs çekiminde 3 yerde mevcuttur. En fazla “ol-” fiili ile kullanılan *-(y)AcAk* eki 14. yüzyıldan itibaren gelecek zaman çekim eki olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan *-sA gerek* gelecek zaman eki incelediğimiz metinlerde 1., 2., ve 3. teklik şahısta kullanılmakla birlikte 1, 2. ve 3. çokluk şahıslarda ekin kullanılmamıştır. Gürer Gülsevin’in eserinde *-sA gerek* yapısının çekimini 1. teklik şahısta *-sAm gerek*, 1. çokluk şahısta *-sAvUz gerek*, 3. teklik şahısta *-sA gerek*, 3. çokluk şahısta *-sAlAr gerek* olarak 4 şahıs çekiminde verilmiştir. İncelememizde Gürer Gülsevin’in vermiş olduğu 1. çokluk ve 3. çokluk şahıs çekimine rastlanmamıştır. Gürer Gülsevin’in eserinde yer vermediği 2. teklik şahıs çekimine rastlanmıştır. *Yusuf ve Zeliha*’da 1, *Garib-nâme*’de 29, *Süheyl ü Nev-bahâr*’da 3,

Menakıbu'l- Kudsiyye'de 1, *Mukaddime*'de 15, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 8 yerde geçen ekin olumsuz şekline rastlanmamıştır. Ekin 1. teklik şahıs çekimi -sAm gerek çalışmamızda sadece Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 1 yerde yer almaktadır. 2. teklik şahıs çekimi -sAn gerek, *Yusuf ve Zeliha*'da 1, *Garib-nâme*'de 9 yerde geçer. 1. ve 2. teklik şahısta ekin olumsuz şekline rastlanmamıştır. -sA gerek yapısının 3. teklik şahısta *Garib-nâme*'de 20, *Süheyl ü Nev-bahâr*'da 3, *Menakıbu'l- Kudsiyye*'de 1, *Mukaddime*'de 15, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 7 yerde geçer. *Yusuf ve Zeliha*'da ise ekin bu çekimi mevcut değildir. -sA gerek eki taradığımız eserlerde en fazla “ol-” fiiliyle *Garib-nâme*'de 8, *Süheyl ü Nev-bahâr*'da 1, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 6, *Mukaddime*'de ise 1 yerde kullanılır. Ekin olumsuz şekli *Mukaddime*'de 2 yerde mevcuttur.

-sA gerek yapısı ile benzerlik arz eden -(y)A gerek yapısı Gürer Gülsevin'in eserinde gelecek zaman çekim ekleri içinde yer almamakla birlikte incelediğimiz eserlerde ekin gelecek zaman fonksiyonu olduğu tespit edilmiştir. -(y)A gerek yapısının 1. teklik çekimi ve 1. çokluk çekimi sadece *Süheyl ü Nev-bahâr*'da yer almaktadır. 1. teklik şahıs çekimi -(y)Am gerek 9 yerde, 1. çokluk çekimi -(y)AvUz gerek 3 yerde geçmekle birlikte her iki çekiminde olumsuz şekline rastlanmamıştır. Ekin 2. teklik şahıs çekimi -(y)AsIn gerek *Garib-nâme*'de 2, *Süheyl ü Nev-bahâr*'da 20, *Mukaddime*'de ise 1 yerde mevcuttur. Ekin olumsuz şekli *Garib-nâme*'de 2 yerde karşımıza çıkar ve en fazla “bil-” fiiliyle kullanılır. *Süheyl ü Nev-bahâr*'da 5, *Garib-nâme*'de 1 yerde “bilesin gerek” şekliyle karşımıza çıkar. Ekin 2. çokluk çekimi -(y)AsIz gerek *Süheyl ü Nev-bahâr*'da 4, *Menakıbu'l- Kudsiyye*'de 1 yerde mevcuttur, ekin olumsuz şekline rastlanmamıştır. -(y)A gerek yapısının 3. teklik şahıs çekimi *Garib-nâme*'de 42, *Süheyl ü Nev-bahâr*'da 65, *Menakıbu'l- Kudsiyye*'de 2, *Mukaddime*'de 5, Ahmed-i Dâi *Divanı*'nda 1 yerde geçerken 13. yüzyılın eseri olan *Yusuf ve Zeliha*'da bu yapıya rastlanmamıştır. -(y)A gerek eki, en fazla “ol-” fiiliyle ana ve yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Ekin olumsuz şekli 2 yerde mevcuttur. Ekin 3. çokluk şahıs çekimi -(y)AlAr gerek sadece *Süheyl ü Nev-bahâr*'da 2 yerde mevcuttur. -(y)A gerek ekinin en sık kullanımı 3. teklik şahıstadır ve en fazla *Süheyl ü Nev-bahâr*'da mevcuttur. Ayrıca incelediğimiz manzum metinlerin tamamında -(y)A gerek yapısının kullanımında gerek sözcüğünün -(y)A ekinden önce geldiği ve araya başka sözcükler alarak gerek, -(y)A şeklinde kullanımı görülürken mensur bir eser olan *Mukaddime*'de bu durum söz konusu değildir.

Eski Anadolu Türkçesinde *-mAk gerek* yapısı gereklilik anlamında kullanıldığı gibi yer yer gelecek zamanı ifade etmek için de kullanıldığı görülür. *Yusuf ve Zeliha*'da 1, *Garib-nâme*'de 7, *Mukaddime*'de 5 yerde kullanılan bu yapının olumsuz şekli incelediğimiz eserlerde tespit edilmemiştir. *-mAk gerek* yapısı en fazla *Garib-nâme*'de yer alırken en çok gitmek fiiliyle kullanıldığı görülür.

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zamanı karşılamak için *-(y)AsI* partisipinden yararlanılmıştır. Bu partisip eki çekim eki olarak da kullanılmıştır. Taradığımız eserlerde birçok yerde sıfat-fiil görevinde kullanılan *-(y)AsI*, *Yusuf ve Zeliha*'da 1, *Garib-nâme*'de 8, *Süheyl ü Nev-bahār*'da 6 yerde gelecek zaman çekim eki olarak mevcuttur. İncelememizde *-(y)AsI* ekinin sadece 3. teklik şahıs çekiminin olduğu ve genellikle *-DUr* bildirme ekini alarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

Göktürkçede gelecek zaman olarak kullanılan iki ekten biri olan *-dAçI* ekiyle ilgi kullanım Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde genellikle mevcut değildir. Bu ek Eski Türkçe'den Eski Anadolu Türkçesi dönemlerine doğru gidildikçe yerini başka eklere bırakmış ve *-dAçI* eki gelecek zaman fonksiyonunu kaybedip bu dönemde sıfat-fiil olarak bazı eserlerde varlığını gösterir.

İncelediğimiz metinler arasında sadece Âşık Paşa'nın *Garib-nâme* adlı eserinde 2 yerde tespit ettiğimiz *-dAçI* sıfat fiil eki olarak kullanılmış ve gelecek zaman çekimi tespit edilmemiştir: *oldaçı* (AP, I-II, 483/2), *geldeçi* (AP, I-I, 139/11)

Türk dili tarihinde gelecek zaman için birçok ek kullanılmıştır. Günümüz Türkiye Türkçesinde *-(y)AcAk* şeklinde ifade edilen gelecek zaman eki Eski Anadolu Türkçesinde *-(y)IsAr*, *-(y)A*, *-sA gerek*, *-(y)A gerek*, *-mAk gerek*, *-(y)AcAk* ve *-(y)AsI* ekleriyle ifade edilmiştir. Bu ekler eserlerin yazıldığı bölgenin kullanım özelliğine, yazarın tercihin ve farklı ağız yapılanmasına işaret etmekle birlikte standart bir Eski Anadolu Türkçesinin olmadığını gösterir. Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili yapılacak çalışmalar dönemin morfolojik özelliklerini ortaya koyacağı gibi Türk dilinin tarihi gelişimini göstermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir.

DİZİN TABLOSU

-(y)IsAr eki							
		YZ	GN	SN	MK	M	AD
1.teklik şahıs	-(y)IsArAm		13	6	1		
1.teklik şahıs	-(y)IsArvAn		4	3			
1. çokluk şahıs	-(y)IsArUz		1				1
2.teklik şahıs	-(y)IsArsIn	1	12	2		1	
2. çokluk şahıs	-(y) IsArsIz					1	
3. teklik şahıs	-(y)IsAr	9	152	103	6	4	36
3. çokluk şahıs	-(y)IsArIAr		6	1		2	

-(y)A eki							
		YZ	GN	SN	MK	M	AD
1.teklik şahıs	-(y)Am	17	60	140	19	12	2
1. çokluk şahıs	-(y)AvUz	6	8	44		17	
2.teklik şahıs	-(y)AsIn	17	250	186	21	21	26
2. çokluk şahıs	-(y)AsIz	2	7	17	5	1	
3. teklik şahıs	-(y)A	121	478	338	131	121	7
3. çokluk şahıs	-(y)AlAr	15	37	20	17	15	

-(y)AcAk eki							
		YZ	GN	SN	MK	M	AD
1.teklik şahıs	(y)AcAGAm					4	
1. çokluk şahıs							
2.teklik şahıs							
2. çokluk şahıs							
3. teklik şahıs	-(y)AcAk		1			37	
3. çokluk şahıs	-(y)AcAkIAr					11	

-sA gerek eki							
		YZ	GN	SN	MK	M	AD
1.teklik şahıs	-sAm gerek						1
1. çokluk şahıs	-sAvUz gerek						
2.teklik şahıs	-sAn gerek	1	9				
2. çokluk şahıs							
3. teklik şahıs	-sA gerek		20	3	1	15	7
3. çokluk şahıs	-sAIAr gerek						

-(y)A gerek eki							
		YZ	GN	SN	MK	M	AD
1.teklik şahıs	-(y)Am gerek			9			
1. çokluk şahıs	-(y)AvUz gerek			3			
2.teklik şahıs	-(y)AsIn gerek		2	20		1	
2. çokluk şahıs	-(y)AsIz gerek			4	1		
3. teklik şahıs	-(y)A gerek		42	65	2	5	1
3. çokluk şahıs	-(y)AlAr gerek			2			

-mAk gerek eki							
YZ	GN	SN	MK	M	AD		
1	7			5			

-(y) AsI eki							
YZ	GN	SN	MK	M	AD		
1	8	8					

KAYNAKÇA

- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- BİLGİN, Azmi. *Nazmü'l Hilafiyat Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- CEYLAN, Tuba. “Tebrizli Ahmedi'nin Esrarname Tercümesi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2007.
- DEMİRTAŞ, Ahmet. *Dede Korkut Hikayelerinde “Gerek” Kelimesi ile Kurulu Cümleler*, Turkish Studies, Volume 3/1, 2008.
- DEVELİ, Hayati. *Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- DİLÇİN, Cem. *Süheyl ü Nev-bahar (İnceleme-Metin-Sözlük)* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1991.
- DİLÇİN, Dehri. *Şeyyad Hamza Yusuf ile Zeliha*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1946.
- DİLÇİN, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- DUMAN, Musa. *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-name*, R Yayınları, İstanbul 2000.
- DUMAN, Musa. *Makaleler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2008.
- DUMAN, Musa. *17.Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- ERCİLASUN, Ahmet, B. *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- ERGİN, Muharrem. *Türk Dili*, Bayrak Basım Yayın, İstanbul 1995.
- ERUNSAL, İsmail. OCAK A. Yaşar. Elvan Çelebi *Menakıbu'l Kudsiyye fi Menasibü' Ünsiyye*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

GABAİN, A. Von. *Eski Türkçe'nin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

GÜLSEVİN, Güner. *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

GÜLSEVİN, Güner. Erdoğan Boz. *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, 2004.

GÜLTEKİN, Mevlüt. *Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde Gelecek Zaman Ekleri Üzerine Bir Deneme*, Tübar-XXI /2006.

GÜNSE, Ahmet. *Anadolu Ağzlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi : -ıcı/-ici ; -ucu /-üçü*, Turkish Studies International Periodical for the Languages , Literature and History of Turkish or Turkic Volume 1/2 Fall 2006.

HACIEMİNOĞLU, NECMETTİN. *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları.

HATİPOĞLU, Vecihe. *Türkçe'nin Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981.

KARABACAK, Esra. Bergamalı Kadri *Müyessiretü'l Ulûm*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

KARAHAN, Leyla. *Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi*, Türk Dil Kurultayı, Çeşme 2000.

KARAHAN, Leyla. Kadı Darir *Kıssa-i Yusuf*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

KORKMAZ, Zeynep. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c.1-2. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

KORKMAZ, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

KORKMAZ, Zeynep. Prof. Dr. Sadettin Buluç *Makaleler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

KORKMAZ, Zeynep. *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1962.

KORKMAZ, Zeynep. *Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri*, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Kanyılmaz Matbaası, İzmir 2005.

KORMAZ, Zeynep. *Marzubān-nāme Tercümesi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1953.

MAZIOĞLU, Hasibe. *Ahmet Fakih Kitab-ı Evsaf-ı Mesacid-i Şerife*, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara 1974.

MANSUROĞLU, Mecdud. *Ahmet Fakih Çarhname*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1956.

ÖZKAN, Mustafa. *Makaleler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

ÖZKAN, Mustafa. *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

ÖZKAN, Mustafa. *Gülistan Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

ÖZKAN, Mustafa. *Cinâni Cilâü'l-Kulûb*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul 1990.

ÖZMEN, Mehmet. *Ahmed-i Dai Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

ÖZMEN, Mehmet. *Gerek Gerekmek ve Gereklik Çekimleri Üzerine Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu* Mustafa Canpolat Armağanı, Ankara 2003.

PAÇACIOĞLU, Burhan. *Orta Türkçe Eski Anadolu Türkçesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1996.

ŞAHİN, Hatice. *Eski Anadolu Türkçesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

TİKEN, Kemal. *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri. *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.

TULUM, Mertol. *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul*, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000.

Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, Ankara 2008.

UYGUR, Sinan. -(y)IsAr *Gelecek Zaman Ekinin Yapısı Üzerine*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature History of Turkish or Turkic Volume 2/4, Fall 2007.

ÜSTÜNOVA, Kerime. *Kutbe'd-din İzniki Mukaddime Şehabe'ddin Kudsi Nüshası*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2003.

YAVUZ, Kemal. *Âşık Paşa Garib-name I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.

YAVUZ, Orhan, *Anadolu Türkçesi İle Yapılan En Eski Tezkiretü'l Evliya Tercümesi ve Dil Özellikleri* (Doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.

YILDIZ, Osman. *Şeyyad Hamza Yusuf ile Zeliha*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.

YELTEN, Muhammet, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2009.

YILDIZ, Hüseyin. *Türkçede Başlangıçtan Bugüne Gelecek Zaman*, (Yüksek lisans tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.